

**VILNIAUS UNIVERSITETAS  
FILOSOFIJOS FAKULTETAS  
SOCIALINIO DARBO KATEDRA**

*Natalija Bogdanova*

Socialinio darbo studijų programa

**Magistro darbas**

**Egzistencinis socialinio darbo modelis  
šiuolaikinio socialinio darbo modelių kontekste**

Darbo vadovė  
lekt. dr. Birutė Švedaitė-Sakalauskė

VILNIUS, 2008

## Santrauka

Egzistencinis socialinio darbo modelis yra svarbus, įtakingas ir reikšmingas šiuolaikiniam socialiniam darbui. Kai kurių teoretikų nuomone, jis iki šiol nėra deramai išvystytas ir pritaikytas praktikai, nežiūrint to, kad jo principai ir teiginiai yra aktualūs socialiniame darbe. Dėl šio fakto yra būtina tirti egzistencinio modelio privalumus praktinėje profesinėje veikloje, jo integracijos su kitais modeliais galimybes, taip pat nustatyti jo taikymo trūkumus ir apribojimus.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti ir įvertinti egzistencinio modelio taikymo perspektyvą šiuolaikinių socialinio darbo modelių kontekste. Tyrimo metodu buvo pasirinktas kokybinis lyginamosios turinio analizės metodas. Egzistencinis modelis buvo lyginamas su bihevioristiniu ir sistemų teorijos socialinio darbo modeliais pagal išskirtas kategorijas.

Tyrimo rezultatai parodė, kad egzistencinis modelis išsiskiria savo filosofiniu pagrindu, kuris nulemia šiuos nepanašumus ir netgi prieštaravimus su kitais dviem modeliais: žmogaus sampratą, kliento bruožai, esminės problemų priežastys, intervencijos tikslas, pokyčio kliento gyvenime traktavimas. Įvertinus egzistencinio modelio integravimo su kitais dviem modeliais galimybes, išaiškėjo, kad integruojant į savo teorinę bei praktinę konstrukciją sistemų teorijos probleminės situacijos įvykių analizės ir bihevioristinio modelio intervencijos metodus bei technikas, egzistencinis modelis tik laimėtų, praturtintų ir praplėstų savo teorinę ir praktinę dalis.

Buvo nustatyti šie egzistencinio modelio privalumai socialinio darbo praktikoje: 1) asmeninių ir socialinių problemų priežasčių aiškinimas, 2) ideologinės-politinės-ekonominės priespaudos pripažinimas ir nelygybės bei diskriminacijos akcentavimas, 3) darbas su gyvenimo prasmę praradusiais ir dėl to kenčiančiais žmonėmis. Taip pat buvo nustatyti modelio trūkumai ir taikymo apribojimai: 1) negebėjimas aprėpti visų, ypač krizės atvejų ir pasiūlyti efektyvias intervencijos metodikas, 2) ribotos galimybės dirbti su klientais, kurie neturi pakankamų introspekcijos ir refleksijos gebėjimų, 3) išvystytos bendruomeninio darbo koncepcijos ir konkrečių bendruomeninio darbo intervencijos metodikų neturėjimas, 4) specifinio teorinių žinių įgijimo ir praktinių įgūdžių lavinimo būtinybė, 5) labai griežti ir kategoriški reikalavimai specialistui kaip asmenybei.

Galima teigti, kad pagrindinis egzistencinio modelio privalumas yra galimybė integruoti jo principus į kitas teorines perspektyvas kaip universalius bendrai socialinio darbo praktikai arba kaip atskirus pagalbos proceso komponentus.

## Summary

Existential model of social work is important, weighty and significant for contemporary social work. Though some theorists point out that in spite of the relevance of the existential model it is not developed well and not fit to social work practice. Therefore it is necessary to search and analyse the advantages of the model and potentiality of integration with another models of social work as well as to identify the weaknesses.

The aim of the research is to evaluate the perspective of the existential model in the context of contemporary models of social work. The method of the research is qualitative comparative content analysis. The existential model is to be compared with behavioural and system theory models according to the given categories.

The results of the research show that the most obvious different between observed models is the philosophical background of the existential model. This background set even inconsistency in definition of such categories as conception of human, description of client, main aim of intervention and interpretation of changes in client's situation. When a possibility of integration of existential and other two models was evaluated, it came clear, that existential model can benefit much for its theoretical frame and practice of including of the system theory's point of analysis of problems as well as some behavioural intervention methods and techniques.

There were find following advantages of the existential model: 1) explanation of individual and social problems, 2) recognition and the emphasis of ideological-political-economical oppression, social inequality and discrimination, 3) work with people who lost the meaning of their lives and are distressed. There were evaluated following weaknesses and limitation for applying the existential model: 1) luck of ability to range all of the problem situations in social work practice, especially the cases of crisis, 2) limited possibility to work with those clients who have not enough competence of introspection and self-reflection, 3) there is neither conception of community work developed suitably nor intervention methods for community, 4) necessity for both special theoretical knowledge and practice skills, 5) strict, even categorical requirements for the personality of social worker.

It can be stated that the major advantage of the existential model is the possibility to integrate its main principles like universal states or like single components of common process of assistance into another theoretical perspectives of social work.

# TURINYS

PRATARMĖ .....	5
Sąvokų, kurios bus naudojamos darbe apibrėžimas .....	6
<b>ĮVADAS</b> .....	7
1. Šiuolaikinio socialinio darbo teorinis ir politinis kontekstas .....	7
2. Egzistencializmo kilmė, atsiradimo istorija .....	9
3. Socialinių ir asmeninių problemų aiškinimas egzistencinėje paradigmoje .....	11
3.1. Visuomenės ir politikos įtaka asmenybei .....	12
3.2. Individualių pokyčių baimė ir nesaugumo jausmas .....	13
4. Pagrindiniai egzistencinio socialinio darbo modelio principai ir problemos .....	14
5. Tyrimo tikslas ir uždaviniai .....	17
<b>TYRIMO METODIKA</b> .....	18
<b>EGZISTENCINIO SOCIALINIO DARBO MODELIO TYRIMAS</b> .....	21
1. Lyginamų modelių teorinės-filosofinės ištakos .....	21
1.1. Modelių ištakos, filosofinis pagrindas .....	21
1.2. Vertybinis neutralumas arba vertybinis šališkumas .....	22
2. Modelių vertybinis požiūris į žmogų .....	24
2.1. Žmogaus koncepcija .....	24
2.2. Požiūris į žmogaus ir aplinkos sąveiką .....	25
2.3. Kliento bruožai .....	26
3. Asmeninių ir socialinių problemų priežasčių aiškinimas .....	27
4. Intervencijos tikslas .....	30
5. Intervencijos uždaviniai .....	32
5.1. Santykio tarp specialisto ir kliento sukūrimo uždavinys .....	32
5.2. Pagrindinio tikslo skaidymo į etapus uždavinys .....	33

6. Intervencijos priemonės .....	34
7. Kas yra laikoma pokyčiu kliento gyvenime .....	36
8. Socialinio teisingumo ir nelygybės aiškinimas .....	37
9. Socialinio darbuotojo asmenybės bruožai .....	41
10. Egzistencinio modelio integravimo su sistemų teorijos ir bihevioristiniu modeliais galimybės. Integravimo apribojimai .....	43
10.1. Esminės modelių integravimo prielaidos ir apribojimai .....	43
10.2. Egzistencinio ir bihevioristinio modelių integracijos apribojimai ir galimybės .....	44
10.3. Egzistencinio ir sistemų teorijos modelių integracijos galimybės ir apribojimai .....	45
11. Egzistencinio modelio taikymo socialinio darbo praktikoje privalumai ir trūkumai .....	47
11.1. Egzistencinio modelio privalumai .....	47
11.2. Egzistencinio modelio trūkumai ir taikymo ribos .....	50
11.3. Teorijos ir praktikos sąryšis: specialisto asmenybė .....	53
<b>Apibendrinimas</b> .....	<b>55</b>
<b>IŠVADOS</b> .....	<b>56</b>
<b>REKOMENDACIJOS</b> .....	<b>57</b>
<b>LITERATŪROS SĄRAŠAS</b> .....	<b>58</b>

## P R A T A R M Ė

Socialinis darbas kaip profesinė veikla ir taikomasis mokslas remiasi daugybe modernių teorijų apie žmogų, visuomenę, kurioje jis gyvena bei žmogaus ir visuomenės sąveiką. Šių teorijų šaknys siekia Renesanso epochos idėjas apie žmogaus ir visuomenės prigimtį, o pačias teorijas galima skirstyti pagal jas sukūrusius ir vyraujančius socialinius mokslus: psichologija, sociologija, pedagogika.

Reikia pabrėžti, kad socialinis darbas, kaip socialinės tikrovės produktas, konstruojamas priklausomai nuo populiariausios arba fundamentinės konkrečiu laiko momentu teorijos apie tikrovę. Iš kitos pusės, kasdienė socialinio darbo veikla daro įtaką teorijų praktiniam taikomumui atmetant vienas teorijas ir labiau prisirišant prie kitų, kurios tam tikru momentu pasirodė labiau naudingos tam tikroje siauroje socialinio darbo praktikos srityje. Suvokiant tų teorijų filosofinį pagrindą, jas galima taikyti labiau sąmoningai, kritiškai, integruoti vieną į kitą, jeigu to reikalauja aplinkybės vardan savo klientų gerovės siekimo (Healy, 2005). Be abejonės, teorijų įvairovė gali tarnauti praplečiant suvokimą apie socialinių problemų kilmę bei praktinio darbo tikslus ir metodus. Tačiau reikia konstatuoti, kad savo praktiniame darbe specialistai mažai tesiremia kokia nors konkrečia mokslo sukurta teorija ir vadovaujasi kelių teorijų eklektišku deriniu arba netgi bendru supratimu apie socialinio darbo profesiją, savo nuojauta, pasaulėžiūra (Thompson, 1992; Walsh, 2006).

Vienas iš socialinio darbo modelių, kilęs iš egzistencializmo filosofijos, yra egzistencinis socialinio darbo modelis. Nors šiuo metu egzistencinis socialinis darbas nėra labai populiarus arba paplitęs tarp praktikuojančių specialistų, nėra akcentuojamas ir akademinės bendruomenės (Godvadas, 2001), jo esmė ir tikslas – darbas su klientu jo gyvenimo sunkumų įsisąmoninimo ir potencialių galimybių pokyčiui suvokimo, asmeninės laisvės supratimo bei atsakomybės už savo gyvenimą prisiėmimo kontekste – dera su pagrindiniu bendru socialinio darbo kaip profesijos tikslu, praplečia ir pagilina specialistų supratimą apie jų klientų problemų priežastis. Šio darbo autorės atliktas socialinio darbo teoretikų ir praktikų nuomonės apie egzistencinės paradigmos aktualumą šiuolaikiniai socialinio darbo praktikai tyrimas leidžia teigti, kad socialinio darbo specialistai pritaria pagrindinėms egzistencializmo idėjoms ir mano, kad jos yra aktualios socialinio darbo praktikai (Bogdanova, 2006).

Egzistencinis modelis siūlo savo unikalią pagalbos proceso perspektyvą. Tačiau, kaip buvo pastebėta, šiuo metu jis nėra paplitęs praktikoje. Tad galima klausti – kodėl jis nėra plačiai naudojamas; taip pat reikia konstatuoti, kad kiti socialinio darbo modeliai skelbia tas pačias arba panašias idėjas apie žmogaus laisvę, atsakomybę bei sunkumų suvokimą pozityviam pokyčiui. Šiame kontekste atrodo būtina tirti egzistencinio socialinio darbo modelio taikymo perspektyvas

praktinėje specialistų veikloje. Reikia nustatyti, kiek egzistencinio socialinio darbo modelio perspektyva yra pajėgi aprėpti gyvenimo situacijų įvairovę: išaiškinti problemų kilmę, parinkti tinkamus ir efektyvius intervencijos metodus, iškelti adekvačius reikalavimus specialistui. Kuo egzistencinis modelis gali būti naudingas socialinio darbo praktikai? Kiek ir kuo jis skiriasi nuo kitų modelių? Ar įmanoma šio modelio integracija su kitomis teorinėmis perspektyvomis? Modelio analizė leistų nustatyti, kokie yra jo privalumai ir stiprios pusės lyginant su kitomis teorinėmis perspektyvomis, taip pat įvertinti, kokie gali būti jo taikymo praktikoje apribojimai.

Siekiant atsakyti į šiuos ir kitus klausimus, buvo pasirinktas kokybinis lyginamosios turinio analizės metodas, o tyrimo objektu – trys socialinio darbo modeliai: egzistencinis, bihevioristinis ir sistemų teorijos modelis. Egzistencinio modelio lyginimas su kitais dviem modeliais leido giliau pažvelgti į jo taikymo praktikoje galimybes: įvertinti jo privalumus prieš kitus du modelius ir nustatyti taikymo apribojimus. Buvo nustatyti šie tikslas ir uždaviniai: tikslas: išsiaiškinti ir įvertinti egzistencinio socialinio darbo modelio taikymo perspektyvą šiuolaikinių socialinio darbo modelių kontekste; uždaviniai: 1) trijų socialinio darbo modelių tarpusavio palyginimo būdu nustatyti egzistencinio modelio skirtumus nuo kitų dviejų ir galimus panašumus su jais; 2) ištirti egzistencinio modelio integracijos galimybę su kitais dviem modeliais; 3) nustatyti šios integracijos apribojimus ir 4) įvertinti egzistencinio modelio taikymo socialinio darbo praktikoje privalumus, trūkumus ir apribojimus.

**Sąvokų, kurios bus naudojamos darbe apibrėžimas:**

Socialinio darbo modelis – tai tam tikros teorijos arba kelių teorinių perspektyvų principai, teiginiai, intervencijos metodų rinkinys, adaptuoti praktinei socialinio darbo veiklai.

# I V A D A S

## 1. Šiuolaikinio socialinio darbo teorinis ir politinis kontekstas

Šiuolaikinis socialinis darbas kaip taikomasis mokslas ir praktinė veikla dar tebėra kūrimosi stadijoje, jo teorinis pagrindas nuolat diskutuojamas, rekonstruojamas, papildomas naujomis idėjomis. Taip pat socialinis darbas yra valstybinės socialinės apsaugos ir aprūpinimo sistemos dalis ir priklauso nuo vyraujančio valstybinių institucijų požiūrio į socialinę tikrovę ir profesijos kontekstą joje. Socialinis darbas gali būti priskirtas tarpdisciplininiam arba taikomiesiems mokslams, nors kaip atskira mokslo šaka jis turi tam tikrus savarankiškam mokslui būtinus požymius: sąvokas, darbo metodus ir principus bei tyrimo objektą. Tačiau kai kurių teoretikų nuomone, socialinio darbo kaip atskiro arba šakinio savarankiško mokslo statusas yra abejotinas dėl to, kad teorijų, kuriomis jis remiasi gausa neleidžia galutinai suformuoti aiškia ir išbaigtą jo vidinę struktūrą (Alifanovienė, 2003). Išbaigtos vidinės struktūros nebuvimas gali reikšti, kad atskiros socialinio darbo teorijos nėra integruotos tarpusavyje, o vienu teorijų teiginiai prieštarauja kitų teorijų teiginiams, kas padaro integraciją neįmanomą. Kita vertus, teorinių koncepcijų įvairovė yra būdinga kitiems įtakingiems ir pripažintiems socialiniams mokslams, tokiems kaip psichologija ir sociologija, tačiau dėl to jų mokslinis statusas nėra abejojamas ar diskutuojamas.

Didžiosios Britanijos sociologo ir socialinio darbo teoretiko T. Shanino (1997) nuomone, socialinis darbas tiria tokias situacijas, kurias priimta vadinti „gyvenimiškomis“: „Socialinio darbo teoretikų ir praktikų pastangos paaiškinti ir išspręsti socialines ir žmogiškąsias problemas moksliniu ir objektyviu būdu sukelia abejones, todėl kad tokio pobūdžio problemas priimta laikyti buitinėmis arba asmeninėmis. <...> Kasdienis mąstymas priešinasi „moksliškumo“ diegimui į asmeninį gyvenimą. <...> Nes daugeliui tai yra intuicijos menas, o ne mokslas, kurio galima išmokyti.“ (Шанин, 1997, <http://old.russ.ru/journal/inie/97-09-26/shanin.htm>). Į šią klausimą apie „moksliškumo“ diegimą į „gyvenimiškas“ situacijas galėtų atsakyti patys specialistai praktikai, kurie, kaip taisyklė, priešinasi profesijos „moksliškumui“ ir nelaiko teorijas būtinu arba pakankamu savo darbo su klientais pagrindu (Payne, 1997). Ko gero, daugelis praktikuojančių socialinių darbuotojų pritarė nuomonei, kad socialinis darbas yra labiau intuicijos menas, negu griežtu mokslu paremta veikla. Visgi tai nereiškia, kad akademinės žinios, kurios socialiniai darbuotojai įgijo aukštojo mokslo įstaigose yra nereikalingos arba nenaudingos praktikai. Teorijos tarnauja praktikai suformuodamos ypatingą, specialistams būdingą požiūrį į tikrovę – į žmogų, jo motyvaciją, socialinių organizacijų funkcionavimą, žmonių tarpusavio sąveiką, būdus kaip galima būtų tą tikrovę keisti vardan kenčiančių žmonių

gerovės. Galima daryti išvadą, kad teorijos virsta specialisto pasaulėžiūros dalimi, kai jau beveik nelieka skirtumo tarp teorijos ir praktikos, nes teorija ir praktika susilieja viename veiksmo.

T. Shanin (1997) svarsto, kad viena pagrindinių socialinio darbo kaip profesijos ir taikomojo mokslo problemų gali būti jo gili priklausomybė nuo valstybės politikos ir labai savotiški santykiai su valdžios struktūromis. Galima sutikti su teoretiko svarstymais. Pagrindinis socialinių darbuotojų „užsakovas“ yra valstybinės institucijos, kurios suinteresuotos visuomenės socialinių problemų sprendimu – visišku arba daliniu, arba bent matomo stabilumo palaikymu. Be to, socialinės apsaugos ir aprūpinimo resursų, kuriais operuoja socialiniai darbuotojai, pasiskirstymas taip pat priklauso nuo politinės valios, besiremiančios ne tik esamąja ekonomine situacija, bet ir ideologiniais principais. Iš kitos pusės, socialiniai darbuotojai labai dažnai būna pirmi ir objektyviausi esamosios socialinės santvarkos ir valstybinių institucijų kritikai. Valstybinė socialinės apsaugos ir aprūpinimo sistema kritikuojama ir dėl jos universalizmo, ir dėl žinomo paslaugų bei aprūpinimo nepakankamumo, kadangi jos pagrindiniai principai yra universalistiniai – visiems žmonėms garantuojamas gėrybių minimumas.

Kita vertus, požiūris į poreikių individualumą bei kompleksiskumą yra bent formaliai pripažįstamas šiuolaikinių valstybės institucijų (Шанин, 1997). Tokiam pokyčiui didelę įtaką turėjo bendros mokslinės pasaulėžiūros perėjimas nuo medicininio-psychoanalitinio-bihevioristinio požiūrio prie humanistinės-egzistencinės perspektyvos į žmogų bei bendro postmodernistinio mąstymo keliamų idėjų ir diskusijų apie žmogaus ir visuomenės sąveiką ir tarpusavio priklausomybę (Healy, 2005). Socialiniuose moksluose, tokiuose kaip psichologija, pedagogika, sociologija, suvokiama fenomenologinės ir hermeneutinės perspektyvos svarba ir kalbama apie žmogaus asmenybės bei jo gyvenimo unikalumą. Kaip vienas iš tokio suvokimo rezultatų yra valstybinės institucinės ideologijos pokyčiai, kurie akcentuoja kliento asmenybės tobulėjimą ir vystymąsi socialinės pagalbos proceso metu, o paties socialinio darbo tikslu imta laikyti kliento ir paties socialinio darbuotojo savirealizaciją per platesnio egzistencinio ir socialinio konteksto suvokimą (NASW Social Work Code of ethics, 1994). Kaip parodė Lietuvos socialinio darbo specialistų nuomonės tyrimas, šiuo metu ypač svarbu darbo praktiką ir teorinį profesijos formavimą kreipti link egzistencinės arba platesnės humanistinės-egzistencinės perspektyvos suvokimo ir įgyvendinimo (Bogdanova, 2006).

Taigi socialinio darbo prigimtis yra kompleksinė, nevienareikšmiška dėl problemų ir situacijų su kuriomis tenka susidurti specialistams sudėtingumo, todėl skirtingos teorijos ir idėjos, kuriomis disponuoja socialinis darbas, gali tik iš dalies aprašyti, paaiškinti, aprėpti nagrinėjamo dalyko esmę bei parinkti „pačius efektyviausius“ darbo metodus (Alifanovienė, 2003; Healy, 2005). Galima sutikti, kad būtent šitas aspektas sąlygoja socialinio darbo



daugialypį teorinį pagrindą – teorinį aljansą, kuriame šiuo metu dominuoja psichologinės ir daugiausia sociologinės teorijos. Svarbu suprasti ne tik kaip skirtingos teorinės perspektyvos aiškina situacijos ypatumus, kokią pagalbos proceso tikslą kelia, kokius parenka intervencijos metodus, bet ir tai, kad jos gali prieštarauti viena kitai. Aišku, kiekvienas iš modelių atitinka bendrą socialinio darbo tikslą ir gali būti taikomas pagal atitinkamą situacijai, priklausomai nuo kliento ir socialinio darbuotojo ryšių ir sąveikos pobūdžio, institucinio konteksto bei turimų išteklių. Iš kitos pusės, kaip jau buvo pastebėta, specialistai, sprenddami, kokią praktikos modelį pasirinkti (sutinkamai su savo pasaulėžiūra) negali nekreipti dėmesio į bendrą visuomenės nuostatų ir vertybių raidą ir aktualios nuostatos arba poreikio dominavimą konkrečiu laiku. Paskutiniu metu išaugo religinių ir pilietinių dvasinių (plačiaja prasme) judėjimų fenomenas, o tai leidžia teigti, kad vienas iš visuomenės poreikių ir yra religinių ir dvasingumo temų nagrinėjimas siekiant atsakyti į gilius vidinius žmonių dvasingumo poreikius (Healy, 2005).

Šiuolaikinės visuomenės dvasinių poreikių įsisąmoninimas yra kritinis ir labai įtakingas aspektas holistiniam bei fenomenologiniam valstybės socialinės apsaugos ir aprūpinimo sistemos supratimui ir formavimui. Ko gero, dvasinių poreikių įsisąmoninimas daugiausia sąsają turi su egzistenciniu socialinio darbo modeliu dėl jo pagrindinių principų: žmogaus dvasingumo, jo gyvenimo patirties, kokia skausminga ji bebūtų, įprasminimo, asmenybės tobulėjimo, savirealizacijos ir dvasinio vystymosi aukščiausių ir transcendentinių vertybių įtakoje. Kalbant apie valstybinės socialinės apsaugos ir aprūpinimo sistemos ir socialinio darbo praktikos tikslus, egzistencinis modelis akcentuoja gyvenimo prasmės paiešką kaip problemų sprendimo pagrindą ir pirminę užduotį dirbant su klientu – tai apima subjektyvios prasmės suradimą objektyviame pasaulyje ir savo individualaus ryšio su šiuo pasauliu sukūrimą ir palaikymą.

## **2. Egzistencializmo kilmė, atsiradimo istorija**

Egzistencializmo kaip atskiros filosofijos šakos pradžią galima laikyti pirmąjį 19 a. vidurį kai buvo paskelbti pirmi danų mąstytojo S.Kierkegaardo darbai. Vėliau, 19-20 amžiuose, egzistencializmas buvo sėkmingai plėtojamas Vakarų Europos, visų pirma, Vokietijos ir Prancūzijos, taip pat Rusijos mąstytojų. Garsiausi iš filosofų-egzistencialistų yra vokiečiai F.Nietzsche, M.Heidegger, M.Buber, K.Jaspers, P.Tillich, prancūzai – garsūs filosofai-rašytojai J.P.Sartre, A.de Saint Exupery, A.Camus, G.Marcel.

Egzistencializmą galima apibūdinti kaip ypatingą *savimonės filosofijos* variantą, kuri nukreipta į konkretaus žmogaus gyvenimo apmąstymą, jo egzistencijos tikslo suvokimą ir realizavimą neapibrėžtumo, baigtinumo, vienišumo ir būties trapumo kontekste: „Perplėšę kasdienybės, vartotojiškos mąstysenos ir kasdienos išsiblašymo miglą, slepiančią egzistenciją, egzistencialistai negailestingai iškelia į pirmą planą *žmogaus būties prasmės problematiką*.“

(Anzenbacher, 1992, 57p.). Lietuvos filosofas egzistencialistas A. Maceina duoda tokį apibrėžimą: „Egzistencializmu šiandien yra vadinama toji filosofijos srovė, kurios problemų centre stovi ne tiek amžinoji žmogaus esmė, kiek laikinis ir žemiškasis jo buvimas“ (Maceina, 1990, 423 p.). Dar vienas egzistencializmo apibrėžimas skamba taip: „Tai filosofija, kuri tiria gyvenimą praktiniu aspektu, jo reikšmę žmogui ir yra patraukli savo ontologiniu fundamentu bei prisirišimu prie giliausių žmogiškosios egzistencijos struktūrų.“ (Абросимова, 2000, <http://hpsy.ru/public/x016.htm>).

19 a. pabaigoje – 20 a. pradžioje egzistencializmas buvo aktyviai plėtojamas. Jo idėjos pasirodė aktualios, kadangi atspindėjo to meto Vakarų civilizacijos dvasinę ir socialinę krizę. Socialinio pasaulio krizė išreiškiama gyvenimo neautentiškumu, kuris atsiranda dėl aklo siekimo konformizmu, šabloniško mąstymo, negailestingos šiuolaikinių ekonominių santykių konkurencijos tarp žmonių, susvetimėjimo bei asmenybės dehumanizavimo procesų. Dabar psichologai konstatuoja didėjančio nerimo ir netikrumo, beviltiškumo ir abejojimo ateitimi būseną šiuolaikinėje visuomenėje dėl prasmės kategorijos trūkumo. Šiuolaikinis žmogus, atitrūkęs nuo būties, suvokia savo gyvenimą fragmentiškai kaip kupiną suardytų arba netgi priešiškų santykių su kitais žmonėmis, nebepatiria bendrumo ir prasmingos orientacijos tarpusavio santykiuose ir visame gyvenime (Абросимова, 2000). Tokie visuomeniniai pokyčiai radikaliai pakeičia mąstymo diskursą link prasmės paieškos, kuri iki šiol viešojoje sąmonėje buvo laikoma tarsi savaime esanti ir nereikalaujanti asmeninio įsitraukimo (Wagner, 2006).

Garsus egzistencialistas J. P. Sartre egzistencializmą prilygino humanizmui, jo viršūnei, jo idėjų tęsėjui (Sarte, 1953). Iš tikrųjų, egzistencializmo ir humanizmo pagrindiniai teiginiai kai kur sutampa, todėl kad abiejų teorinių perspektyvų dėmesio centras yra Žmogus – jo gyvenimas, veikla ir galimybės. Tačiau klasikinis europietiškas egzistencializmas nėra tapatus humanistinei perspektyvai, kaip ji yra suprantama šiuolaikiniame mokslinės ir filosofinės minties diskurse. Bendras egzistencializmo patosas nėra prilyginamas džiugiai nuotaikai. Kančia yra pagrindinė žmogiškojo buvimo šiame pasaulyje palydovė. Kančia yra kelias į žmogiškumą; eidamas kančios keliu žmogus tampa savimi. Tačiau kančią nereikia suprasti vien tik siaurai – kaip bet kokią fizinį nemalonų išgyvenimą, bet ir kaip tam tikrą žmogiškosios būties *atskirtumą* nuo Prasmės, be kurios sąmoningas ir pilnavertis gyvenimas pasaulyje yra skausmingas (Lewis, 2006). Humanizmas nepriima tokio kančios kaip nuolatinės žmogaus būties dalies apibrėžimo, kančios būtina vengti ir įmanoma gyventi be jos. Optimizmas žmogaus potencialų ir savirealizacijos atžvilgiu yra pagrindinė humanizmo savybė (Абросимова, 2000). Kai kurie mąstytojai egzistencialistai, ypač religinio egzistencializmo atstovai, netgi kritikuoja humanistinio socialinio darbo etosą dėl jo kategoriško ir perdėtai optimistiško pasiklivimo asmens savęs apsisprendimo jėgomis, savotiško egocentrizmo ir subjektyviai kuriamų vertybių, pamirštant,

kad vertybės ir prasmės nėra kuriamos, bet atrandamos, nes jos egzistuoja ne žmogaus valia, bet yra aukštesnės už bet kokią žmogiškąją veiklą. Egzistencializme (ypač religiniame), požiūris, kad žmogus atsigręžia į objektyviai egzistuojančias vertybes, atsiveria jų patyrimui, sutinka su jomis, perima ir įgyvendina (Healy, 2005; Wagner, 2007), yra labiau priimamas negu požiūris, kad žmogus savo jėgomis, norų ir intelektu pats sukuria asmenines vertybes ir prasmes. Egzistencializmas, apmąstydamas žmogaus būties trapumą, ribotumą ir tragiškumą pasaulyje, nėra optimistinė ir „šviesi“ žmogaus būties koncepcija.

Kadangi egzistencializmas sutelkia dėmesį į atskiro žmogaus subjektyvios gyvenimo prasmės išgyvenimą, jis yra įtariamasis perdėtu antropocentiškumu ir subjektyvumu. Dėl to jis buvo pavadintas pabėgimo arba nusišalinimo filosofija (Абросимова, 2000). Tačiau tai yra vienpusiškas, netgi klaidingas požiūris, nes egzistencinė mintis pabrėžia žmogaus būties intencionalumą (nukreiptumą į kitą būtį) ir bendruomeniškumą kaip tam tikrą egzistencinę duotybę ir netgi siekiamybę. Būtent per šias egzistencines duotybes pasireiškia žmogaus būties nukreiptumas į kitą būtį vardan prasmingų santykių su ja sukūrimo. Žmogaus būtis visada esanti kitos būties akivaizdoje arba yra įjungta į kažkokią kitą būtį, kitais žodžiais, ji yra „čia-būtis“ (Dasein) arba „būtis-pasaulyje“ (in-der-Welt-Sein), visada santykiyje, visada ieškanti santykių prasmės ir atrandanti prasmę per santykius. Religinio egzistencializmo mąstytojas, vokiečių filosofas M. Buber taip kalba apie nukreiptumą į kitą būtį arba bendruomeniškumo duotybę: „Nėra jokio Aš paties savaime – visuomet yra tik Aš iš žodžių poros Aš-Tu arba iš žodžių poros Aš-Tai.“ (Buber, 1998, 70 p.). Požiūris į šalia esantį kaip subjektą (Tu), suteikia galimybę kurti su juo prasmingus, tarpusavio pagarba ir pasitikėjimu bei meile paremtus santykius. Egzistencialistų nuomone, tokie santykiai suteikia prasmę žmogaus gyvenimui, ontologizuoja jį ir suteikia žmogaus būčiai galimybę išsiskleisti.

Su laiku egzistencializmas virto ypatinga pasaulėžiūros sistema, kuri gali būti suskirstyta į egzistencializmo filosofiją, meninį egzistencializmą dailėje ir literatūroje bei egzistencinę žmogaus nuostatą situacijoje arba požiūrį į gyvenimo įvykius (Tillich, 1999). Todėl šiuo metu apie egzistencializmą galima kalbėti kaip apie plačią idėjų, besiremiančių egzistencine ir humanizmo filosofija, paradigmą.

### **3. Socialinių ir asmeninių problemų aiškinimas egzistencinėje paradigmoje**

Egzistencinė paradigma savaip aiškina, kodėl žmonės patiria įvairiausias problemas. Tai yra unikalus požiūris į problemų kilmę, kadangi, anot egzistencialistų, pagrindinė jų priežastis – visa apimantis tuštumos jausmas, gyvenimo prasmės praradimas, vilties nematymas dėl savo būties dvasingumo ir egzistencinių poreikių vengimo, neigimo, nuslopinimo. Išorinės socialinės ir asmeninės problemos išreiškia daug gilesnius, vidinius asmens egzistencinius

troškumus ir poreikius, kuriuos galima apibūdinti kaip gyvenimo prasmingumo poreikius. Nepatenkintas arba net neįsisąmonintas ir dėl to neatlieptas vidinis prasmės troškimas gali stumti žmones į savotišką gyvenimo beprasmybės ir tuštumos pajautimą, o tai gali sąlygoti matomas problemas, kaip, pavyzdžiui, alkoholizmas, narkomanija, agresija, depresija ir kiti psichiniai sutrikimai (Франкл, 1990).

Kodėl žmonės vengia pripažinti savo dvasinius-egzistencinius poreikius ir patiria beprasmybę gyvenime? Kalbėdami apie tai, mąstytojai humanistai-egzistencialistai akcentuoja įvairius aspektus: vieni kalba apie šiuolaikinės visuomenės spaudimą asmenybei pasiduoti konformistiniam mąstymui ir asmenybės negebėjimą tam pasipriešinti, kiti – apie egzistencinių poreikių priėmimo baimę, vidinio dvasinio vystymosi ir atsakomybės už savo gyvenimą sunkumus. Nežiūrint to, kad pabrėžiami skirtingi aspektai, jų esminiai teiginiai tarpusavyje sutampa. Sekančiuose poskyriuose pateikiamos autorių, užimančiuose šias dvi pozicijas nuomonės apie egzistencinių poreikių slopinimo ir vengimo priežastis.

### **3.1. Visuomenės ir politikos įtaka asmenybei**

Pirma pozicija asmenines ir socialines problemas kildina iš individo ir visuomenės sąveikos. Modernus Vakarų civilizacijos amžius yra apibūdinamas kaip „būties užmarštis“, dvasinių-egzistencinių poreikių frustracijos, nusigręžimo nuo absoliučių vertybių laikotarpis (Франкл, 1990; Girnius, 2002; Plėšnys, 2005). Lyginant su ankstesnėmis epochomis, šiuolaikinis žmogus nesugeba tinkamai atsilipti į giliausių egzistencinių poreikių šauksmą, ir šį negebėjimą iš dalies paaškina šiuolaikinės visuomenės priespauda ir reikalavimai individui (Payne, 1997). Žmogus nuolat jaučia visur esančius – atvirus arba numanomus, tačiau sunkiai pakeliamus reikalavimus atitikti tam tikro „gero (teisingo, laimingo) gyvenimo“ standartus. Šiuolaikiniame technologijos, materializmo ir racionalizacijos amžiuje nunyko absoliučios ir nekintančios vertybės, kurios buvo pakeistos „progresyviomis“, subjektyviomis, tačiau *santykiniėmis* vertybėmis (Фромм, 1997; Girnius, 2002; Plėšnys, 2005). Pastarosios verčia žmogų pasiduoti aklam konformizmui – nesvarstant priimti supratimą apie tai, koks turi būti jo pilnavertis ir laimingas gyvenimas ir pagrindiniu tikslu laikyti tai, ką visuomenė iškelia kaip neabejotina siekį: „Pinigai, prestižas, padėtis tapo jo [žmogaus] skatinančiais motyvais ir tikslais“ (Фромм, 1997, 22 psl.). Tikima, kad tik tai atneš laimę, ramybę ir pasitenkinimą.

Nežiūrint beveik visuotinio konformizmo spaudimo asmenybei, nei jis, nei masinė kultūra neatneša laimės ir vienybės tarp žmonių, bet sukelia susvetimėjimą ir neautentiškumo bei paviršutiniškumo jausmus, kurie pasireiškia tuo, kad žmonės sieja ne asmeniniai, bet dalykiniai ryšiai, neįpareigojantys siekti tarpusavio atvirumo, šilumos, žmogiškumo. Izoliacija, baimė prarasti savo padėtį arba suvokimas, kad pasiekti „gero gyvenimo“ nėra (finansinių) galimybių,

sąlygoja nerimą, užsisklendimą savyje, pasipiktinimą ir nusivylimą, draugystės ir šilumos trūkumą – o tai yra pagrindiniai socialinio ir asmeninio gyvenimo požymiai, nusakantys patiriamų problemų esmę. Atsiranda egzistencinių poreikių frustravimas: prarandamas gyvenimo prasmės jausmas, atsiveria tuštumos, gyvenimo absurdo jausmas, pradedama abejoti absoliučiomis vertybėmis. Dėl tokios žmogaus būsenos auga nusikalstamumą, psichinių sutrikimų, priklausomybių, savižudybių skaičius (Франкл, 1990; Фромм, 1997; Payne, 1997; Maslow, 1989; Maceina, 1990; Jaspers, 1998). Kaip pavyzdį galima pateikti paties V. E. Franklio mintį apie šį reiškinį: „Iš tikrųjų, narkotikų vartojimas yra bendresnio masinio reiškinio aspektas, kitaip sakant, beprasmiškumo jausmo, kylančio iš neįgyvendintų egzistencinių poreikių, o tai savo ruožtu mūsų pramoninėse visuomenėse yra tapę visuotiniu reiškiniu.“ (Frankl, 1998, 125 p.).

Kalbant apie politinio gyvenimo ir visuomeninės-ekonominės santvarkos įtaką asmeninių ir socialinių problemų atsiradimui, galima pateikti žymaus JAV psichoterapeuto-egzistencialisto R. May (2001) svarstymą. Jis teigia, kad individualūs asmens sunkumai ir socialinės visuomenės problemos yra esančios visuomeninės santvarkos rezultatas. Šiuolaikinio žmogaus egzistencinių problemų priežastys glūdi visuomenės struktūroje, kuri, nepaisant viešai deklaruojamų demokratijos vertybių, grindžiama vienu privilegijuotų žmonių sluoksnių arba grupių, pavyzdžiui, politikų ir stambių verslininkų, valdžia ir prievarta kitų žmonių sluoksnių arba grupių atžvilgių. Taigi problemos išvelgiamos politinėje struktūroje ir kalbama apie ideologines-politines socialinių ir asmeninių negerovių priežastis. Patirdami turinčiųjų valdžią prievartą, „paprasti“ žmonės jaučiasi bejėgiai, priklausantys nuo šio pasaulio galingųjų malonės. Bejėgiškumas pasireiškia negebėjimu įtakoti savo gyvenimo įvykius ir yra viena esminių JAV socialinių problemų priežastis: nusikalstamumo, prievartos šeimoje, alkoholizmo ir narkomanijos paplitimo, psichinių sutrikimų (Мэй, 2001).

### **3.2. Individualių pokyčių baimė ir nesaugumo jausmas**

Kitas požiūris į asmeninių ir socialinių problemų priežasčių kilmę akcentuoja, kad žmonės, būdami sąžiningi ir atviri patys sau, supranta, kad ne aplinkybės – jų tėvai, darbdaviai arba valstybinės institucijos, o jie patys yra atsakingi už savo likimą. Bet suvoktos laisvės ir atsakomybės perspektyva gali tapti nepakeliama našta. Šiuolaikinis žmogus nuslopina egzistencinius poreikius todėl, kad daugiau ar mažiau sąmoningai supranta, kad jų patenkinimas ir dvasinis augimas darys įtaką visam jo tolimesniam gyvenimui, iš esmės pakeis jį – seną gyvenimo būdą, mąstymą, senas vertybes. Tokie pokyčiai yra suvokiami kaip gresiančios bėdos ir sunkumai, sukelia kraštutinį nesaugumo, abejojimo, netgi baimės jausmą. Dėl to asmuo dažnai patiria nusivylimą ir vienišumą (Maslow, 1989; Хелл, Зиглер, 1998).

Mąstant apie sudėtingą ekonominę situaciją, didėjančią infliaciją ir visuomenėje vyraujančius standartus apie „gerą gyvenimą“, galima suprasti daugelio žmonių baimę ir nepasitikėjimą dėl savo ir savo vaikų ateities. Be jokių abejonių, tokie subjektyviai išgyvenami jausmai kaip baimė prieš gyvenimą, nusivylimas ir neryžtingumas, prošvaisčių nematymas bei suvokimas, kad gyvenimas mažai priklauso nuo asmeninių sprendimų ir yra valdomas kitų žmonių arba „sistemos“, dažnai yra būdingi labiausiai pažeidžiamiems gyventojams: skurdžiai arba kukliai, materialine prasme, gyvenantiems žmonėms; neįgaliesiems; priklausomybes turintiems žmonėms; jaunuoliams iš vaikų namų. Dėl tokių jausmų dažnai pasirenkama pozicija nieko nekeisti gyvenime ir leisti įvykiams eiti sava vaga nei pradėti „kovoti“. Tuo pačiu žmonės gali jausti kaltę bei gėdą už tai, kad, subjektyviai suvokdami savo „pralaimėjimą“, neturi pakankamai drąsos ir ryžto imtis pokyčių.

Vengti savo laisvės, atsakomybės ir pasirinkti saugią „nieko neveikimo“ poziciją, pagal egzistencialistus (o taip pat ir humanistus), reiškia gyventi neautentišką – netikrą, nesavą, išorinių jėgų sukurtą ir valdomą gyvenimą. A. Maslow (1989) aprašo sudėtingą gyvenimo kelio pasirinkimo dilemą kaip savotišką kovą tarp asmens viduje tarpusavyje prieštaraujančių baimės, saugumo poreikio, abejojimo ir savigarbos bei saviaktualizacijos motyvų. Vidinis reikalavimas pakeisti savo gyvenimą, padaryti jį labiau prasmingą ir nepriklausomą nuo aplinkybių reikalauja drąsos ir ryžto mesti iššūkį nusistovėjusioms savo paties mąstymo ir elgesio tradicijoms. Be to, šis kelias gali būti kupinas klaidų ir neapibrėžtumo bei pareikalauti atvirumo naujam patyrimui, kuris ne visada gali būti tik teigiamas. Dėl šių priežasčių daugelis žmonių pasirenka saugesnį kelią – palikti taip, kaip buvo iki šiol, atsisakant drąsių minčių apie gyvenimo pokyčius. Vargu ar tai išspręstų sunkumus žmogaus gyvenime, greičiau tik pagilintų senas problemas ir sudarytų sąlygas atsirasti naujoms, nes nusivylimo ir tuštumos jausmas tik augtų ir stiprėtų.

Taigi egzistencinė paradigma pagrindines asmeninių ir socialinių problemų, su kuriomis tenka dirbti socialiniams darbuotojams, priežastis kildina iš dviejų šaltinių: visuomenės ir individo nelygiavertės sąveikos ir individualių dvasinių-egzistencinių pokyčių baimės, nerimo ir nesaugumo prieš juos ir prieš visą gyvenimą jausmo.

#### **4. Pagrindiniai egzistencinio socialinio darbo modelio principai ir problemos**

Egzistencinis socialinio darbo modelis buvo suformuotas remiantis pagrindinėmis egzistencializmo filosofijos ir egzistencinės psichoterapijos idėjomis. Jo formavimuisi taip pat įtakos turėjo kai kurių garsių sociologų darbai: G. Simmelio, M. Weberio, J. Derrida ir M. Foucault (Шанин, 1997; Healy, 2005). Sekdamas egzistencializmo filosofija, egzistencinis socialinio darbo modelis ontologizuoja žmogaus būtį, didžiausią dėmesį kreipia žmogaus

gyvenimo prasmės ir gyvenimo tikslų paieškai, savo kančios ir nesėkmių apmąstymui, asmens vertybių atstatymui ir palaikymui. Egzistencinio modelio teigimu, žmogus tarsi „patalpinamas“ į socialinį-istorinį-kultūrinį kontekstą, kuris gali būti suvoktas ne kaip neįveikiama determinacija, bet kaip suteikiantis galimybę sąmoningai rinktis savo egzistenciją, (Франкл, 1990; Payne, 1997; Абросимова, 2000). Pagal šį modelį, praktiniame darbe su klientu specialistas laikosi tokių pagrindinių principų (Vitkauskaitė, 2001, 8 p.):

1. padėti klientui išsivaduoti nuo iliuzijų ir saviapgaulės gyvenimo sunkumų atžvilgiu;
2. atskleisti sunkumų bei kančios prasmę;
3. pripažinti pasirinkimo laisvę ir prisiimti atsakomybę už pasirinktus vertybinius sprendimus, ieškoti jų ir siekti jų įgyvendinimo;
4. atskleisti klientui asmeninių įsipareigojimų ir asmenybės brandos sąryšį;
5. atskleisti prasmingų, meile ir pagarba pagrįstų tarpusavio santykių ir sąveikos su kitais žmonėmis svarbą gyvenimui.

Galima sutikti, kad egzistencinis modelis yra svarbus ir naudingas šiuolaikiniam socialiniam darbui. Socialinis darbuotojas dirba su žmogumi, kurio egzistencija prarado prasmę dėl visuotinio susvetimėjimo, vertybių irimo, asmeninės laisvės ir atsakomybės vengimo, įvykius skaudiems gyvenimo įvykiams, arba iš viso dar nebuvo surasta, kas ir pastūmėjo žmogų link vidinių prieštaravimų ir, kaip rezultatas, matomų socialinių problemų. Iš kitos pusės, galima išvelgti tam tikras problemines egzistencinio modelio sritis, kurios gali trukdyti pritaikyti jį kasdienėje praktikoje.

Pirma. Plačiai pripažįstamas mokslinis ir pragmatinis šiuolaikinių pagalbos profesijų etosas konfrontuoja su egzistenciniu (Абросимова, 2000; Ялом, 1999). Šiuolaikinis pagalbos profesijų pragmatizmas klientų ir visos visuomenės laimę bei gerovę identifikuoja su materialiniu aprūpinimu, fiziniu ir psichologiniu saugumo jausmu, galios ir statuso pasiekimu arba su malonumo poreikių tenkinimu. Socialinės reformos šiuolaikinėje visuomenėje yra susijusios su šitais pasiekimais ir nukreiptos jų link (Payne, 1997; Godvadas, 2001). Egzistencinė paradigma apie šiuos aspektus dažniausiai kalba neigiamai, kaip slopinančius egzistencinę pusę, geriausiu atveju – neutraliai. Kaip egzistencinis socialinio darbo modelis žiūri į klientų materialinės padėties gerinimą? Jeigu jis mažai kreipia dėmesį arba visai nepastebi materialinio aprūpinimo ir materialinės gerovės kėlimo užduoties, kai kurie pagalbos profesijų specialistai gali išvelgti jo principų taikyme tam tikrus prieštaravimus pagalbos profesijų tikslams ir tiesioginį pavojų bei žalą klientams, todėl kad egzistencializmo siūlomi problemų įveikimo būdai susitelkiant tik ties vidinių žmogaus pokyčių be kitų, palydimų intervencijos tikslų (materialinės padėties pataisymas ir gerovės kėlimas) – gali būti suvokiami kaip pasyvumas, silpnumas, tuščia veikla, nepavykęs pagalbos procesas.

Antra. Kita probleminė egzistencinio modelio taikymo praktikoje sritis liečia klausimą apie objektyvias ir subjektyvias problemų atsiradimo priežastis – kokia yra socialinių problemų kilmė? Pastaruoju metu įsivyravęs sociologijos požiūris socialinio darbo teorijoje leidžia sutikti su visuomenine problemų, kaip alkoholizmas, narkomanija ir smurtas atsiradimo etiologija (Healy, 2005). Manoma, kad šiame aiškinime slypi automatiškas nepritiriamas egzistencializmo supratimui apie problemų kilmę, kuri yra vidinės tuštumos jausmas ir gyvenimo prasmės praradimas. Kaip buvo pastebėta aukščiau, tai yra neobjektyvi nuomonė apie egzistencinę filosofiją. Plati egzistencinė paradigma pabrėžia vidinio tuštybės jausmo ir matomų socialinių problemų atsiradimą dėl visuomenės santykių susvetimėjimo ir žmogaus būties nužmoginimo, taigi dėl visuomeninių problemų. Nežiūrint to, egzistencinį modelį tarsi priimta tapatinti tik su subjektyviu žmogaus pasauliu ir matyti tik vieną – vidinės problemų priežasčių kilmės aiškinimą (Alifanovienė, 2003; Healy, 2005) Toks įsitikinimas apie egzistencinį modelį gali blokuoti jo vystymą ir pritaikymą praktikoje.

Trečia. Nepaisant to, kad egzistencializmo idėjos apie žmogaus gyvenimo prasmės svarbą ir dvasines vertybes pasirodė įtakingos ir naudingos pagalbos profesijų specialistams, ypač po II-jo pasaulinio karo laikotarpiu, dauguma praktikų apsiribojo tik gana abstrakčiomis egzistencializmo idėjomis apie žmogų: jo dvasingumą ir poreikį turėti prasmę gyvenime. Egzistencinis socialinio darbo modelis iki šiol nėra deramai pritaikytas šiuolaikinio socialinio darbo praktikoje dėl nepakankamai išvystytų darbo metodų ir dėl didelių reikalavimų paties socialinio darbuotojo asmenybei. Manoma, kad egzistencinis socialinis darbas gali apsiriboti bendru žmogaus kaip būties-pasaulyje egzistencialu – jo laisvės, atsakomybės, kūrybingumo, vienišumo, bendruomeniškumo ir kt., pripažinimu: (Godvadas, 2001; Ševčikova, 2005). Tai reiškia, kad praktiniame darbe su klientais buvo ir tebėra naudojamas „egzistencinis mąstymas“ – plačiausi principai, bet ne konkretūs darbo metodai arba intervencijos stiliai.

Ketvirta. Manoma, kad egzistencinis modelis, būdamas kraštutinai antropocentriškas ir individualiai orientuotas, (Alifanovienė, 2003), visą dėmesį sutelkia į asmens vidinių galių plėtojimą, dėl to jis netiesiogiai skatina klientą koncentruotis beveik išimtinai tik į savo artimiausią aplinką bei į save patį ir nesuteikia didesnės reikšmės platesniam visuomenės kontekstui: „Socialinio darbuotojo paskirtis [humanistinio-egzistencinio socialinio darbo modelio rėmuose] ir veiklos turinys – padėti individams, grupėms ir bendruomenėms siekti įgyvendinti savo teises ir laisves, atskleisti savo potencines galias netgi tada, kai šalies išteklių riboti, o valdžios struktūrų noras minimalizuoti žmogaus socialines garantijas didelis.“ (Alifanovienė, 2003, 44 p.). Ši idėja yra svarbi šiuolaikinės socialinės gerovės valstybės socialinės apsaugos ir aprūpinimo sistemai ta prasme, kad egzistencinis modelis tarsi iš tikrųjų



leidžia valstybės institucijoms mažai rūpintis sistemos tobulėjimu ir bendru visu piliečiu, ypač labiausiai pažeidžiamų, gerovės lygio kelimu bei užtikrinimu.

**Problema.** Egzistencinis socialinio darbo modelis šiuolaikinio socialinio darbo praktikoje užima kiek prieštarinę vietą. Iš vienos pusės, jo teiginiai apie žmogų ir darbo principai yra svarbūs ir aktualūs socialinio darbo specialistams, pavyzdžiui, todėl, kad iškelia žmogaus būties dvasingumo klausimą ir paaiškina klientų patiriamų sunkumų priežasčių atsiradimą šiuolaikinėje Vakarų visuomenėje. Iš kitos pusės, egzistencinis modelis kaltinamas siaurai orientuotu individualistiniu požiūriu į pagalbos profesijų darbą; teigiama, kad jis iki šiol nekreipia dėmesio (arba kreipia nepakankamai) į platesnių socialinių struktūrų įtaką žmonėms. Be to, pagrindinės egzistencializmo idėjos apie problemų įveikos būdus gali pasirodyti šiek tiek neadekvačios arba silpnos.

Kaip galima vertinti egzistencinio modelio principus šiuolaikinio socialinio darbo kontekste? Kokia yra jo vieta šalia kitų teorinių koncepcijų ir ateities perspektyvos? Galima kelti prielaidą, kad tam, kad būtų pašalinti aukščiau aprašyti prieštaravimai, į egzistencinį modelį reikėtų integruoti kitų socialinio darbo modelių bendrus principus ir metodus. Šioje srityje vyksta tyrimai, analizuojama ir svarstoma, kaip galima būtų integruoti į egzistencinį modelį sociologinį požiūrį, pavyzdžiui, *sistemų teoriją* (Ševčikova, 2006). Egzistenciniam socialiniam darbui tai leistų atsiriboti nuo perdėto prisirišimo prie vien tik individualių kliento problemų šaknų aiškinimo ir grynai subjektyvaus žmogaus egzistencijos matymo. Taip pat būtina giliau ir nuodugniau tirti egzistencinio modelio bendras perspektyvas šiuolaikiniame socialiniame darbe ir jo vietą šalia kitų darbo modelių ir teorinių orientacijų.

## 5. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

**Tyrimo tikslas** – išsiaiškinti ir įvertinti egzistencinio socialinio darbo modelio taikymo perspektyvą šiuolaikinių socialinio darbo modelių kontekste.

### **Tyrimo uždaviniai:**

1. trijų socialinio darbo modelių – egzistencinio, biheavioristinio ir sistemų teorijos, tarpusavio palyginimo būdu nustatyti egzistencinio modelio skirtumus nuo kitų modelių ir galimus panašumus su jais;
2. ištirti egzistencinio modelio integracijos galimybę su biheavioristiniu bei sistemų teorijos modeliais ir nustatyti šios integracijos apribojimus;
3. įvertinti egzistencinio modelio taikymo šiuolaikinio socialinio darbo praktikoje privalumus, taikymo apribojimus ir trūkumus.

# TYRIMO METODIKA

## **Tyrimo metodas ir jo pagrindimas**

Siekiant išsiaiškinti egzistencinio modelio perspektyvą (taikymo privalumus, trūkumus, integracijos galimybes ir apribojimus) šalia kitų šiuolaikinio socialinio darbo modelių, buvo pasirinktas kokybinis lyginamosios turinio analizės metodas.

Kadangi šio darbo pobūdis yra teorinis, profesinės literatūros turinio analizė yra geriausias, netgi vienintelis tinkamas tyrimo metodas, leidžiantis išanalizuoti, palyginti su kitais ir įvertinti egzistencinio modelio perspektyvą socialiniame darbe.

**Tyrimo objektas** – trys socialinio darbo modeliai: egzistencinis, bihevioristinis ir sistemų teorijos modeliai. Bihevioristinis ir sistemų teorijos modeliai buvo pasirinkti analizei todėl, kad jie yra vieni iš geriausiai, išsamiausiai aprašytų teorinių perspektyvų socialiniame darbe, turintys savo mokslinį-teorinį pagrindą, socialinių ir asmeninių problemų aiškinimo koncepciją bei konkrečius intervencijos metodus:

1. Bihevioristinis socialinio darbo modelis buvo pasirinktas tyrimui todėl, kad socialiniam darbui jis padaręs didžiulę įtaką ir anksčiau, iki maždaug 20 amžiaus septinto dešimtmečio pabaigos jis buvo vienas dominuojančių socialinio darbo praktikoje. Laikoma, kad vienas iš biheviorizmo privalumų, kuris leido jį lengvai integruoti į socialinio darbo teoriją ir praktiką bei sėkmingai išsilaikyti yra tas, kad bihevioristinės intervencijos metodikos ir elgesio pokyčio technikos suteikia aiškų, veiksmingą ir efektyvų darbo rezultatą (Payne, 1997; Walsh 2006). Jo įtakoje formavosi supratimas apie žmonių patiriamų problemų priežastis ir intervencijos tikslą ir geriausius darbo metodus. Šiuo metu šis modelis lieka įtakingu. J. Walsh (2006) teigia, kad bihevioristinis socialinis darbo modelis yra populiarus tarp socialinių darbuotojų dėl jo orientacijos į aiškius, objektyvius, matomus tikslus. JAV atliktas socialinio darbo klientų nuomonės apie efektyviausius socialinių darbuotojų intervencijos tikslus ir naudojamus metodus tyrimas parodė, kad bihevioristinio modelio tikslus ir metodus klientai supranta kaip aiškius, tikslus, pamatuojamus, suteikiančius aiškumą ir saugumą (Parker, Randall, 1996).

2. Sistemų teorijos modelis buvo pasirinktas dėl to, kad šiuo metu socialinio darbo teoriniame diskurse vyrauja sociologinės teorijos. Esminis sociologijos teorijų nuopelnas socialinio darbo teorinei perspektyvai yra visuomeninių reiškinių, visuomenės įtakos individui ir individo priklausimo nuo visuomenės akcentavimas. Sistemų teorija socialiniame darbe perkelia dėmesį nuo vieno individo į individų sąveiką – sistemą. Sistemų teorija yra, ko gero, įtakingiausia šiuolaikiniame socialiniame darbe, kadangi yra išsamiausiai aprašyta ir pritaikyta

praktikai (Alifanovienė, 2003). Sistemini-struktūrinis matymas suteikia galimybę plačiau pažvelgti į visuomenėje vykstančius procesus ir jų įtaką individui ir pamatyti tame visumą. Yra išskiriamos stambios sistemos, tokios kaip visuomenė, politika, ekonomika, įvairios politinės-visuomeninės institucijos ir mažos sistemos arba posistemės, pavyzdžiui, šeima; aprašomos sistemų sąveika, tarpusavio įtaka, pokyčiai sistemose kaip tarpusavio įtakos rezultatas.

### **Lyginamosios turinio analizės tekstų šaltiniai**

Siekiant išanalizuoti skirtingas teorines koncepcijas buvo pasirinkti specializuoti tekstai apie tris lyginimui parinktus socialinio darbo modelius. Žemiau pateikiami tekstų šaltiniai buvo pasirinkti todėl, kad kiekvienas iš šaltinio aprašo tyrimui parinktus tikslinius modelius ir yra skirtas arba tik vienam iš jų, arba bent keliems. Kitas svarbus šių tekstų atrankos kriterijus yra jų prieinamumas – jie beveik visi yra Filosofijos fakulteto bibliotekoje, nors keletą knygų reikėjo užsakyti ir nusipirkti atskirai. Kai kurie iš sekančių tekstų šaltinių yra socialinio darbo vadovėliai, kiti yra juos parašiusių autorių monografijos:

1. “An introduction to social work theory: making sense in practice” D. Howe, 2000
2. “Modern social work theory” M. Payne, 1997, 2005
3. “Theories for direct social work practice” J. Walsh, 2006
4. “The sociology of social work” M. Davies, 1994
5. “Sociology and social work: perspectives and problems” B. J. Heraud, 1972
6. “Using system theory in social work” M. Ruegger, R. Johns, 1996
7. “Sistemų teorija ir socialinis darbas/socialinė pedagogika” H. Wagner, 2003
8. “Using existential and humanist theories in social work” N. Horner, M. Kindred, 1996
9. “The general method of social work practice” E. M. Timberlake, etc., 2002
10. “Existential social work” D. Krill, 1978
11. “Existentialism and social work” Thompson, 1992
12. “Using behavioural theories in social work” J. Parker, P. Randall, 1996

Kitų autorių šaltiniai duomenų analizės dalyje naudojami kaip papildoma ir pagalbinė literatūra.

### **Lyginimo pjūviai (kategorijos)**

Egzistencinis, biheavioristinis ir sistemų teorijos modeliai buvo lyginami pagal tam tikrus išskirtus lyginimo pjūvius arba kategorijas:

1. lyginamų modelių teorinės-filosofinės ištakos
2. modelių vertybinis požiūris į žmogų
3. asmeninių ir socialinių problemų priežasčių aiškinimas
4. intervencijos tikslas
5. intervencijos uždaviniai
6. intervencijos priemonės
7. kas yra laikoma pokyčiu kliento gyvenime
8. socialinio teisingumo ir nelygybės aiškinimas
9. socialinio darbuotojo asmenybės bruožai

Šios kategorijos buvo išskirtos perskaičius ir išanalizavus tyrimui atrinktą literatūrą. Tekstuose jos nėra minimos, bet buvo išskirtos ir pasirinktos labiau intuityviai, negu remiantis moksliniais-metodologiniais nurodymais. Galima sakyti, kad šios kategorijos apibūdina socialinį darbą kaip taikomąjį mokslą ir praktinę veiklą.

Tekstų analizės metu pagal išskirtas kategorijas buvo ieškoma modelių apibūdinančių teiginių, egzistencinio modelio panašumų ir skirtumų su kitais dviem modeliais, vertinami jo integracijos galimybės, privalumai socialinio darbo praktikai, trūkumai ir apribojimai. Ne visuose tyrimui atrinktuose šaltiniuose kiekviena iš kategorijų yra aiškiai pateikiama ir aptariama, keliuose šaltiniuose kai kurios kategorijos iš viso nėra minimos, tačiau toks informacijos nebuvimas taip pat leido interpretuoti ir daryti išvadas apie tiriamą modelį.

# EGZISTENCINIO SOCIALINIO DARBO MODELIO TYRIMAS

Šioje darbo dalyje aprašomi analizės metu gauti duomenys atskirai kiekvienai iš išskirtų kategorijų. Kategorijų aprašymo pradžioje pateikiama lentelė su apibendrintais analizės rezultatais, toliau seka detalus jų aptarimas, paaiškinimas ir apibendrinimas.

Po kategorijų aprašymo įvertinamas egzistencinis modelis: aptariamas jo santykis su bihevioristiniu ir sistemų teorijos modeliais, integracijos galimybės su jais ir apribojimai, taikymo privalumai šiuolaikinio socialinio darbo praktikoje, trūkumai bei taikymo ribos.

## 1. Lyginamų modelių teorinės-filosofinės ištakos

1 lentelė. Lyginamų modelių teorinės-filosofinės ištakos

Modelis. Analizuojami aspektai	Egzistencinis modelis	Bihevioristinis modelis	Sistemų teorijos modelis
<b>Mokslinė teorinė paradigma</b>	Antipozityvistinė	Pozityvistinė	Pozityvistinė
<b>Teorinis- filosofinis pagrindas</b>	Daugiausia egzistencializmo filosofija, taip pat egzistencinė psichoterapija, postmodernios sociologijos teorijos	Psichologinė biheviorizmo teorija	L. von Bertalanffy sistemų teorija ir T. Parsonso struktūrinis funkcionalizmas
<b>Vertybinis neutralumas/ šališkumas</b>	Stipriai vertybiškai orientuotas arba šališkas	Vertybiškai neutralus	Vertybiškai neutralus

### 1.1. Modelių ištakos, filosofinis pagrindas

Analizuojamų socialinio darbo modelių ištakos arba filosofinis pagrindas yra skirtingi. Visų pirma reikia pastebėti, kad modeliai yra grindžiami skirtingų mokslo šakų: bihevioristinis modelis grindžiamas psichologine biheviorizmo teorija, sistemų teorijos modelis – sociologinėmis teorijomis, egzistencinis – egzistencializmo filosofija, egzistencinė psichoterapija, postmoderniomis sociologijos teorijomis<sup>1</sup>, tačiau daugiausia atspindi visgi egzistencializmo filosofiją (Payne, 1997; Thompson, 1992; Хьелл, Зиглер, 1998).

Kalbant apie teorines ištakas, reikia akcentuoti, kad egzistencinis socialinio darbo modelis išsiskiria savo filosofiniu pagrindu – egzistencializmo filosofija, ir vienintelis iš trijų modelių yra antipozityvistinis, kilęs iš pasipriešinimo moksliniam (kaip jį supranta

<sup>1</sup> Postmodernios sociologijos teorijos, kuriomis remiasi egzistencinis socialinio darbo modelis jungia J. Baudrillard, M. Foucault, J. Derrida darbus, neomarksistines teorijas: kritinę, struktūrinę marksizmą, neomarksistinę ekonomikos sociologiją (Ritzer, 1992; Шанин, 1997; Healy, 2005).

pozityvistinis<sup>2</sup> mąstymas) pažinimui ir kviečiantis sugrįžti prie būties apmąstymo ir viso ko prasmės klausimų (Абросимова, 2000; Girnius, 2002). Bihevioristinis modelis yra kilęs iš eksperimentinės biheviorizmo psichologijos ir, priešingai nei egzistencinis modelis, labiausiai iš visų socialinio darbo teorijų atitinka pozityvistinę kryptį (Payne, 1997). Sistemų teorijos ištakos yra L. von Bertalanffy biologiniais mokslais grindžiama teorija apie organizmo kaip sistemos tyrimą, kur pavieniai nariai yra tarpusavyje sujungti ir priklauso vienas nuo kito. Toks požiūris įgalino ir pačią visuomenę traktuoti kaip organizmą (Ruegger, Johns, 1996; Payne, 1997). Kitas sistemų teorijos šaltinis – T. Parsonso struktūrinis funkcionalizmas, kuris konceptualizuoja visuomenę kaip socialinių sistemų struktūrą ir numato, kad viskas, kas vyksta sistemos viduje ir tarp skirtingų sistemų atlieka kažkokią funkciją, o pagrindinis bet kokios funkcijos tikslas yra sistemos status quo išlaikymas (tai, kas padeda sistemai išlaikyti save nekintamą) (Payne, 1997; Thompson, 1992). Sistemų teorijos modelis, taip pat kaip ir bihevioristinis remiasi pozityvistine moksline teorine paradigma.

## 1.2. Vertybinis neutralumas arba vertybinis šališkumas

Socialinių mokslų poziciją vertybių atžvilgių priimta vadinti „vertybiškai neutralią“ arba „vertybiškai angažuatą (šališką)“. Šiuo požiūriu išaiškėjo radikalai skirtingos modelių pozicijos<sup>3</sup>.

Bihevioristinis modelis nesigilina į asmeninių ir socialinių normų ar vertybių turinį, beveik jokie dėmesio nekreipia į kliento vidinį pasaulį su jo subjektyviomis prasmėmis ir emociniais išgyvenimais arba į tai, ką egzistencinis modelis vadina dvasingumu. Pabrėžiama, kad biheviorizme nėra vietos subjektyvumui ir vertybėms. Tokiu būdu bihevioristinį modelį galima laikyti vertybiškai neutralių. Iš kitos pusės, nei vienas, ko gero, socialinis darbuotojas bihevioristas nepaneigs, kad tokia žmogaus dimensija kaip dvasingumas yra reali ir svarbi, tačiau

---

<sup>2</sup> Pozityvizmas šiame darbe suprantamas kaip filosofinė kryptis, empirizmo filosofijos forma, teigianti, kad vienintelis įmanomas pažinimas yra mokslinis, kai akcentuojama empirinių tyrimų ir empirinių įrodymų svarba, vertybinio neutralumo principas ir reikalavimas pašalinti iš mokslinio tyrimo bet kokius subjektyvius faktorius. Pozityvizmas yra kritiškai nusiteikęs metafizikos atžvilgiu. Tuo jis yra priešiškas egzistencializmui, kuris siekia analizuoti metafizinius klausimus (Anzenbacher, 1992; Thompson, 1992).

<sup>3</sup> Vertybiškai neutralus mokslas yra tas, kuris aprašo ir analizuoja fenomenus, bet nesiekia jų skirstyti į „gėrio“ arba „blogio“ kategorijas ir paaiškinti, kaip turi teisingai funkcionuoti visuomenė. Kita vertus, kai kurie analizuojami autoriai (Krill, 1978; Thompson, 1992; Payne, 1997, 2005; Walsh, 2006) vertybinį neutralumą arba angažuatumą supranta kiek kitaip – vertybiškai neutralus modelis yra tas, kuris *nekreipia dėmesio arba neaprašo* žmogaus vidinio pasaulio, jo emocijų išgyvenimų, subjektyvių prasmų ir vilčių, visuomenėje egzistuojančios tvarkos bei neteisybės ir priespaudos (nors pripažįsta šių kategorijų svarbą). Atitinkamai vertybiškai šališkas (angažuotas) modelis yra tas, kuris *aprašo ir pagrindinį dėmesį suteikia* žmogaus vidinio pasaulio su jo prasmėmis turiniui, visuomenėje esančiam susvetimėjimui ir socialinės tvarkos neteis्यbei. Todėl šiame poskyryje modelių vertybinis neutralumas/šališkumas analizuojami būtent taip – kaip pozicija išvardytų aspektų atžvilgiu.

dvasingumo klausimų spręsti nesiims, nes laikys, kad jie nėra jo profesinės kompetencijos dalis (Thompson, 1992; Payne, 1997; Payne, 2005).

Sistemų teorija socialiniame darbe fokusuoja dėmesį labiau į išorinę sistemos organizaciją – sistemos „architektūrą“ (Walsh, 2006), o ne į vertybes. Galima konstatuoti, kad sistemų teorija taip pat laikosi vertybinio neutralumo principo ta prasme, kad, siekdama aprašyti visuomenėje egzistuojančią tvarką nepateikia jokių vertybinių rekomendacijų apie tai, *kokia turi būti* visuomenė ir *kaip ją pakeisti*. Sisteminio požiūrio į tikrovę tikslas nėra išspręsti konfliktų turinį – kuris yra vertybiškas, bet situaciją, kai sistemos nariai neturi pakankamų įgūdžių spręsti tarpusavio konfliktus. Tačiau svarbu akcentuoti, kad sistemų teorija nepaneigia vertybių, kurios yra laikomos subjektyviomis vidinėmis prasmėmis, svarbos ir vaidmens žmonių gyvenime. Vidinis klientų pasaulis su savo prasmėmis ir vertybėmis yra pripažįstamas kaip turintis ypatingą reikšmę žmogaus gyvenimui ir gali būti tiriamas tiek, kiek jis yra relevantiškas sistemos funkcionavimui (Thompson, 1992; Wagner, 2003; Walsh, 2006).

Egzistencializmas nelaiko savo idėjų ir principų mokslu, nesivadovauja moksliskai įrodytais ir patikrintais metodais ir dėl savo antipozityvistinio nusistatymo yra vertybiškai orientuotas požiūris (Thompson, 1992; Ялом, 1999). Vertybinis šališkumas pasireiškia teiginiuose apie egzistencinių poreikių viršenybę ir atsiliepimo į jų reikalavimus būtinumą, dvasinę žmogaus dimensiją, šiuolaikinės visuomenės susvetimėjimą ir nužmoginančius tarpusavio santykius, ideologinę ir ekonominę priespaudą, neteisybę, nelygybę ir diskriminaciją (Krill, 1978; Thompson, 1992; Ruegger, Johns, 1996; Walsh, 2006). Svarbu pastebėti, kad šiuos aspektus – vidinį dvasinį gyvenimą, socialinę neteisybę ir priespaudą, akcentuoja ir sistemų teorija, tačiau egzistencinis modelis, aiškiai ranguodamas aprašomus gyvenimo įvykius ir fenomenus į „gerus“ ar „blogus“, tuo skiriasi nuo sistemų teorijos modelio.

Apibendrinant aptartus trijų modelių aspektus, galima išvelgti pagrindinius skirtumus. Svarbiausias skirtumas yra filosofinis modelių pagrindimas, kuris charakterizuojamas pozityvistinės tradicijos ir antipozityvizmo priešprieša: pozityvistinė pozicija yra ir biheivoristinės, ir sistemų teorijos pagrindas, tuo tarpu egzistencinis modelis laikomas antipozityvistiniu, pavyzdžiui, vertybių atžvilgių egzistencializmas užima aiškia antipozityvistinę poziciją, priešingai nei biheivorizmas arba sistemų teorija. Iš kitos pusės, galima konstatuoti tam tikrus egzistencinio ir sistemų teorijos modelių panašumus: jie abudu pripažįsta žmogaus vidinio pasaulio ir subjektyvių prasmų įtaką bei svarbą jo gyvenimui ir akcentuoja visuomenėje egzistuojančią neteisybę, nelygybę ir diskriminaciją.

## 2. Modelių vertybinis požiūris į žmogų

2 lentelė. Žmogaus koncepcija, kliento bruožai ir požiūris į žmogaus bei aplinkos sąveika.

Modelis. Analizuojami aspektai	Egzistencinis modelis	Bihevioristinis modelis	Sistemų teorijos modelis
<b>Žmogaus koncepcija</b>	Žmogus – tai dvasinė, prasmės ieškanti, gebanti rinktis, laisva ir atsakinga būtis-pasaulyje	Žmogus kaip išorinis elgesys, lanksčiai prisitaikantis prie besikeičiančios aplinkos	Žmogus – tai uždara, savo vidinę prasmę turinti sistema, atsiverianti kitoms sistemoms (sąveikaujanti su kitomis sistemomis)
<b>Požiūris į žmogaus ir aplinkos sąveiką</b>	Žmogaus laisvė ir sąmoningas apsisprendimas yra viršesni už determinuojančią aplinką	Aplinka daugelio atveju yra determinuojanti, bet žmogus gali ją įtakoti, prisitaikyti prie jos	Teigiama žmogaus ir aplinkos tarpusavio įtaka kaip vieną ir kitą determinuojantis veiksnys
<b>Kliento bruožai</b>	Klientas – praradęs gyvenimo prasmę, jaučiantis tuštumą, beviltiškumą ir abejingumą	Klientas – tas, kuris demonstruoja neadaptyvų probleminį elgesį	Klientas – praradęs gyvenimo prasmę, išgyvenantis tuštumos jausmą; netinkamai sąveikaujantis su aplinka (netinkamai funkcionuojantis)

### 2.1. Žmogaus koncepcija

Egzistencializme daug dėmesio skiriama žmogaus koncepcijai<sup>4</sup>. Egzistenciniame socialinio darbo modelyje galima išskirti požiūrį į žmogų kaip dvasinės (egzistencinės), fiziologinės, psichologinės ir socialinės dimensijų visumą, kur dvasinė dimensija yra viršesnė ir nulemianti kitas dimensijas (Krill, 1978; Frankl, 2007). Žmogaus kaip dvasinės būtybės privilegija yra laisvė, kuri aiškinama kaip galimybė rinktis tarp gyvenimą determinuojančių fizinių, psichologinių, socialinių apribojimų ir atsakomybė už savo pasirinkimą. Visas gyvenimas susideda iš tokių atsakingų pasirinkimų grandinės ir yra nuolatinio tapimo savimi procesas. Pabrėžiama, kad, gyvendamas absurdiškame, pilname chaoso ir beprasmybės pasaulyje, žmogus nuolat ieško to, kas gali būti apibūdinta prasmingumu, aukščiausiomis vertybėmis, kitais žodžiais, to, *dėl ko verta gyventi ir kentėti* (Krill, 1978; Франкл, 1990; Thompson, 1992).

Visiškai priešingą egzistencializmui žmogaus vaizdą turi bihevioristinis modelis. Pagal klasikinį biheviorizmą, asmenybė yra tam tikra gyvenimo patirtis, kuri reiškiasi per aiškiai

<sup>4</sup> Egzistencinis požiūris į žmogų yra ypatingas, netgi išskirtinis todėl, kad egzistencialistų dėmesys, kuris suteikiamas šiam klausimui, niekada, atrodo, negali būti pakankamas. Žmogaus koncepcija egzistencializme gali būti laikoma centrinė ir svarbiausia tema, kadangi visi egzistencialistų samprotavimai yra apie žmogų – jo būtį, jo prasmę, jo vietą pasaulyje. Šis požiūris gali būti pavadintas kraštutinai antropocentriiniu dėl to, kad pasaulio pažinimą suveda į pažįstančiojo vidinius projektus, o tai reiškia, kad egzistencializme pažįstamas ne pasaulis, o žmogus ir jo subjektyvūs „pasaulio paveikslai“ (Хайдеггер, 1993). Iš kitos pusės, pasaulio suvedimas į vidinius žmogaus projektus gali būti laikomas kraštutiniu ir pačių egzistencialistų (Франкл, 1990), o tai yra svarbi pozicija socialiniam darbui, kuris pabrėžia žmogaus ir aplinkos sąveiką ir tarpusavio priklausomybę.



stebimą aktyvią veiklą – elgesį, kurį aiškina tik objektyvus stimulo-reakcijos(-pastiprinimo) principas (Parker, Randall, 1996; Valickas, 1997; Хьелл, Зиглер, 1998; Payne, 2005). Nepriimamas bet koks ontologinis požiūris į asmenybę, todėl kad dvasinis pasaulis yra tik hipotetinės struktūros, ir asmenybės aiškinimas ontologiniais-filosofiniais terminais neturi gilesnės prasmės be tų hipotetinių struktūrų empirinių įrodymų. Tačiau subjektyvumas visgi pasireiškia – kaip individualus elgesio pastiprinimas konkrečiam žmogui, kas gali būti sprendžiama tik subjektyviai, nes priklauso būtent nuo subjektyvios žmogaus gyvenimo prasmės, pasaulėžiūros, įvykių interpretavimo, vertybių, ir yra labai svarbus pagalbos profesijų specialistams (Thompson, 1992; Valickas, 1997).

Sistemų teorija žmogų supranta kaip uždarą psicho-biologinę sistemą, priklausančią per santykius ir abipusius ryšius kitai sistemai. Svarbiausia, kad supratimas apie žmogų visada remiasi supratimu apie platesnę socialinę sistemą, kuriai jis priklauso ir apie šios sistemos interakciją su kitomis sistemomis. Individualumas negali būti aiškinamas be nuorodos į visumą (Thompson, 1992; Ruegger, Johns, 1996; Walsh, 2006). Į tokį žmogaus kaip sistemos apibrėžimą neįeina dvasinė dimensija. Sisteminis požiūris nepaliečia ontologinės žmogaus kaip posistemės dalies (Thompson, 1992). Iš kitos pusės, taip pat pabrėžiama, kad žmogus yra prasmę kurianti ir tirianti sistema, gyvenanti pagal savo asmeniškai reikšmingas vertybes (Krill, 1978; Wagner, 2003), o prasmė ir vertybės, pagal egzistencinį požiūrį, gali būti priskirtos dvasinei-ontologinei dimensijai. Tad galima konstatuoti, kad analizuojamų šaltinių apie sistemų teorijos modelį autoriai skirtingai aiškina sistemų teorijos žmogaus sampratą.

## **2.2. Požiūris į žmogaus ir aplinkos sąveiką**

Egzistencializmas, atvirkščiai susidariusiai nuomonei, akcentuoja žmogų supančią aplinką (Krill, 1978; Thompson, 1992). Žmogaus gyvenimas skleidžiasi sociopolitiniame kontekste ir priklauso nuo žmogaus padėties visuomenėje, socialinio statuso, klasės, lyties, amžiaus ir fizinės sveikatos; akcentuojamos socialinė neteisybė, nelygybė ir spauda. Gyvenimas yra dinaminis procesas, kuriame susipina dialektinės jėgos – objektyvi tikrovė ir subjektyvus vidinis pasaulis. Tačiau su visaapimančiu tikrovės dominavimu nesutinkama. Viena pagrindinių egzistencializmo idėjų yra apie tai, kad žmogaus prigimtis nėra determinuota fiziniais ir socialiniais veiksniais (Krill, 1978; Thompson, 1992; Франкл, 1990). Egzistencinis modelis sukuria tokį pagalbos procesą, kuriame jungia subjektyvumą ir objektyvumą, bet dominuojančią poziciją teikia žmogaus laisvam apsisprendimui ir subjektyviai prasmei, o determinuojančią ir konformistinę aplinką siekia *įveikti* vardan laisvės, prasmės ir savo unikalumo išsaugojimo (Thompson, 1992; Walsh, 2006).

Biheviorizmas, priešingai nei egzistencializmas, pabrėžia aplinkos viršenybę asmenybės atžvilgiu. Aplinka, kuri yra dinamiška, nuolat besikeičianti, padaro žmogų žmogumi,

taip pat aplinka sąlygoja visus jo elgesio pokyčius (Parker, Randall, 1996; Хьелл, Зиглер, 1998; Howe, 2000). Socialiniam darbui „grynas“ biheviorizmo teorijos požiūris į žmogaus asmenybę nebuvo priimtinas, ir su laiku bihevioristinis modelis integravo kai kurias kognityvinės teorijos idėjas apie tai, kad žmogus nėra visiškai bejėgiškas aplinkos produktas, pripažįstama žmogaus suvokimo ir mąstymo galia ir santykinė įtaka aplinkai (Parker, Randall, 1996; Bender, Furman, 2003; Walsh, 2006). Svarstant apie laisvę ir atsakomybę, kalbama apie žmogaus *psichikos ir mąstymo lankstumą* ir manoma, kad žmogus gali tinkamai prisitaikyti prie determinuojančios aplinkos, tad vienintelė laisvo pasirinkimo galimybė, kuri gali būti – tai žmogaus pasirinkimas *kaip* prisitaikyti prie aplinkos (Thompson, 1992). Visiškas prisitaikymas – savo nišos gyvenime suradimas, gali būti laikomas asmenybės laisve ir asmeniniu pasirinkimu (Walsh, 2006).

Priešingai nei egzistenciniame ir panašiai kaip bihevioristiniame, sistemų teorijos modelyje aplinka daugelio atžvilgiu peržengia bet koki individualumą ir subjektyvumą: visuomenė yra pirmesnė už individus, sudarančius ją, o asmeninė subjektyvi prasmė ir gyvenimo tikslai gali būti konstruojami tik socializacijos metu perimtų bendrų normų pagrindu (Thompson, 1992). Kita vertus, tokias sistemų teorijos idėjas apie visuomenę galima interpretuoti perdėtai pesimistiškai, atitinkamai egzistencializmo – perdėtai optimistiškai. Ir egzistencialistai sutinka, kad subjektyvios vertybės ir prasmė atrandamos ir įgyvendinamos objektyvios duotybės rėmuose (ФраанкЛ, 1990). Kaip psichinės sistemos, žmonės yra priklausomi nuo socialinių sistemų; tokį tarpusavio priklausomumą H. Wagner vadina „būti-priklausomam-nuo-kito“ (Wagner, 2003, 13 p.). Sisteminis požiūris į žmogų, kaip teigia M. Payne (1997), nėra visiškai deterministinis, nes pripažįstama, kad žmogus (sistema) nėra visiškai nulemtas aplinkos pokyčių, jis yra sąmoningas, siekiantis prasmės, įgyvendinantis savo tikslus – reiškia, įtakojantis aplinką. Šis aspektas leidžia traktuoti sistemų teorijos modelį kaip tarpinį tarp egzistencinio ir bihevioristinio modelių.

### **2.3. Kliento bruožai**

Pagal egzistencinį modelį svarbiausi kliento bruožai yra vidinės tuštumos ir beviltiškumo jausmas, prasmės nematymas. Klientas – nihilistas, be prasmės, be vilties, be jėgų ir norų, išgyvena kraštutinį bejėgiškumą prieš gyvenimą jausmą, pesimizmą, pasyvumą, jaučiantis, kad jis nėra savo gyvenimo šeimininkas, aplinkybės stumia jį į neviltį. Klientas jaučia nerimą ir baimę, nes suvokia, kad įprasto gyvenimo tėkmė sutrikdyta, o prieš tai buvusi gyvenimo filosofija ir seni problemų sprendimo įgūdžiai dabartinių grėsmių negali išspręsti ir sugražinti prarasto senojo saugumo jausmo (Thompson, 1992; Horner, Kindred, 1996; Krill, 1978).

Pagal bihevioristinį požiūrį, žmogus tampa pagalbos specialisto klientu tada, kai demonstruoja neadaptyvų probleminį elgesį, kuris šiuo jo gyvenimo tarpsniu pasirodė esą neefektyvus ir nenaudingas, ne padeda įveikti gyvenimo užduotis, bet sukelia problemas.

Neadaptyvus probleminis elgesys gali pasireikšti kaip socialinės baimės, socialinių kontaktų vengimas, savo galimybių realizacijos blokavimas, netinkamos gyvenimo sunkumų sprendimo strategijos (Parker, Randall, 1996; Howe, 2000; Payne, 2005; Walsh, 2006).

Klientas sistemų teorijoje yra apibrėžiamas sistemos terminais – kaip psichinė arba socialinė sistema. Svarbiausia, kaip atskleidė duomenų analizė, sistemų teorijos modelyje klientas gal būti aprašytas tiek egzistencinio, tiek bihevioristinio modelių požiūriu: nematanti, pametusi gyvenimo prasmę, tikslą (pagal egzistencinį modelį) ir dėl to netinkamai funkcionuojanti (pagal bihevioristinį modelį) sistema. Klientas yra tas, kuris nesugeba tinkamai sąveikauti su kitomis sistemomis ir dėl to patiria daugybę sunkumų (probleminis funkcionavimas) arba pats kaip uždara psichinė sistema išgyvena tuštumos ir beprasmybės jausmą (Krill, 1978; Payne, 1997; Ruegger, Johns, 1996; Walsh, 2006).

Apibendrinimas: egzistencinis modelis vienintelis kalba apie žmogų kaip dvasinę būtį ir pabrėžia jo subjektyvią gyvenimo prasmę ir beveik absoliučią laisvę determinuojančios aplinkos atžvilgiu (absolutumas ribotų galimybių lauke). Sisteminiis požiūris taip pat konstatuoja prasmės kategorijos svarbą žmogaus gyvenime, (bet neužsimena apie jos ontologinę prigimtį) ir didesnę ar mažesnę asmenybės pasirinkimo laisvę. Galima daryti išvadą, kad abudu modeliai pabrėžia iš esmės tą patį vidinį dvasinį gyvenimą, jo svarbą ir įtaką gyvenimo aplinkybėms, nors kildina tai iš skirtingų filosofinių-teorinių šaltinių: egzistencializmo filosofijos ir struktūrinio funkcionalizmo. Bihevioristinis modelis šiame kontekste atrodo pakankamai tolimas ir egzistenciniam ir sistemų teorijos modeliams, nes teigia beveik totalų aplinkos determinizmą ir aiškiai redukuoja žmogų ir klientą į jo matomą elgesį ir neanalizuoja vidinių dvasinių procesų dėl jų hipotetinės prigimties (nors ir sutinka su vidinio gyvenimo svarba).

Tačiau čia svarbu pastebėti, kad biheviorizmo tapimo klientu koncepcija, kuri iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti kiek primityvi, turi būti suprantama kaip visiškai teisinga – klientas yra žmogus, kurio elgesys yra neadaptivus, neatitinkantis realybės. Iš tikrųjų, tai yra bihevioristinio modelio savotiška rehabilitacija (Krill, 1978). Kiekvienas iš trijų modelių atkreipia dėmesį į žmogų ir pradeda jį traktuoti klientu tada, kai šis ima netinkamai funkcionuoti – ar dėl vidinės tuštumos ir prasmės pametimo, ar dėl probleminės interakcijos, tačiau bet koku atveju klientas yra tas, kuris demonstruoja netinkama, neadaptivų, probleminį elgesį.

### **3. Asmeninių ir socialinių problemų priežasčių aiškinimas**

Literatūros analizė leidžia teigti, kad modeliai ne tik skirtingai aprašo problemų priežastis, bet taip pat skirtingai aiškina, kaip susiklostė tos priežastys arba kokios yra priežasčių priežastys. Analizuojami modeliai nevienodai atkreipia dėmesį į šitą faktą ir nevienodai aprėpia

visus gyvenimo įvykius, kurie skatina vienokių ar kitokių probleminių situacijų atsiradimą ir įtaką viena kitai bei pačiam žmogui. Galima išskirti tris modelių aptariamų problemų priežasčių lygmenis: individualų, aplinkos (artimos ir platesnės) bei šalies ideologinį-politinį-ekonominį.

3 lentelė. Klientų patiriamų problemų priežasčių lygmenys

<b>Modelis. Priežasčių lygmenys</b>	<b>Egzistencinis modelis</b>	<b>Biheivoristinis modelis</b>	<b>Sistemų teorijos modelis</b>
<b>Individualus</b>	Vidinės tuštumos ir prasmės praradimo jausmas dėl dvasinių poreikių slopinimo	Neadaptyvus probleminis elgesys, kilęs dėl netinkamo prisitaikymo	1. Vidinės tuštumos jausmas ir prasmės praradimas 2. Probleminė sąveika su kitomis sistemomis
<b>Aplinkos</b>	Struktūrinis visuomenės sudėtingumas	Aplinkos pateikiami netinkami elgesio modeliai	Struktūrinis visuomenės sudėtingumas
<b>Ideologinis-politinis-ekonominis</b>	Susvetimėjimas kaip ideologinių-politinių-ekonominių santykių apraiška	Neaptaria	Struktūrinis visuomenės sudėtingumas kaip ideologinių-politinių-ekonominių santykių išraiška

Biheivoristiniame modelyje problemų priežastys yra aiškinamos klasikinio ir operantinio sąlygojimų terminais ir reiškia neadaptyvų, nenaudingą, probleminį asmens elgesį. Dabartinį probleminį elgesį sąlygoja praeitų gyvenimo tarpsnių tam tikrų elgesio būdų, kurie šiuo metu pasirodo nenaudingi, pasenę, neadekvatūs, netinkami, išmokimas (Parker, Randall, 1996; Valickas, 1997; Payne, 2005; Walsh, 2006). Neadaptyvaus elgesio šaltinis yra žmogaus gyvenamoji aplinka, kuri pateikia netinkamus konkrečioje gyvenimo situacijoje elgesio modelius. Galima teigti, kad, pasirinkdamas netinkamus elgesio modelius, žmogus nesugeba prisitaikyti prie esamų aplinkos reikalavimų ir būtent dėl to išgyvena įvairias problemas: aplinkinių nepritarimą, atstūmimą, netgi socialinę izoliaciją (Payne, 2005).

Sistemų teorijos modelis pagrindinę asmens problemų priežastį mato netinkamame jo kaip sistemos funkcionavime, kuris kyla dėl dviejų priežasčių: 1) žmogaus vidinių procesų disbalanso: prasmės ir autonomijos pametimo, vienišumo ar vidinės tuštumos bei 2) išorinių sąveikos su kitomis sistemomis proceso problemų (Heraud, 1972; Krill, 1978; Payne, 1997; Ruegger, Johns, 1996; Timberlake etc., 2002; Wagner, 2003; Walsh, 2006). Sisteminiis požiūris, akcentuodamas probleminės sąveikos tarp sistemų lygmenį, pagilina supratimą apie problemų priežasčių atsiradimą. Netinkamos sąveikos pasireiškia per matomą probleminį elgesį: įvairius konfliktus, priklausomybes, diskriminavimą, ir skausmingus vidinius išgyvenimus, tokius kaip tuštumos jausmas, beviltiškumas, apatija (Krill, 1978; Ruegger, Johns, 1996). Atkreipiant dėmesį į vidinės tuštumos jausmą ir gyvenimo prasmės pametimą, galima konstatuoti, kad sisteminis ir egzistencinis požiūriai yra artimi, nes egzistencinis modelis, remdamasis pamatiniais

egzistencializmo filosofijos teiginiais apie gyvenimo sunkumus, skelbia, kad visų problemų priežastis (priežasčių priežastis) yra gyvenimo prasmės pametimas ir neatsakyti dvasiniai-egzistenciniai poreikiai, kurie neigiamai veikia visą žmogaus esybę: fizinę, socialinę (santykių), lyties, jausmų ir emocijų, požiūrių ir nuomonių, proto ir mąstymo, filosofinę ir vertybių, profesinę sritis (Krill, 1978; Thompson, 1992; Horner, Kindred, 1996).

Sekantis sistemų teorijos žingsnis, pagilinantis supratimą apie problemų priežastis yra šiuolaikinės visuomenės sistemos kompleksiskumo, sudėtingumo, sisteminių ryšių gausos, jų tarpusavio priklausomybės ir didelių reikalavimų individui, kurių dėka jis turėtų atitikti kompleksiską sistemos struktūrą, apmąstymas (Heraud, 1972; Krill, 1978; Wagner, 2003). Reikalavimai gali tapti nepakeliama našta, kas, savo ruožtu, atspindi žmogaus (sistemos) negebėjimą atitikti tam tikrus standartus, kurie primetami visiems sistemų dalyviams – visuomenės nariams. Egzistencinis modelis sutinka su tokia pozicija ir teigia, kad būtent dėl šių priežasčių – paviršutiniškų ir problemiškų tarpusavio santykių dėl šiuolaikinės visuomenės struktūrinio sudėtingumo bei daugybės individui primetamų reikalavimų, šiuolaikinis žmogus vengia atsakyti į dvasinės dimensijos egzistencinių poreikių balsą (Krill (1978).

Kalbant apie dar aukštesnį problemų priežasčių atsiradimo lygį – ideologinį-politinį-ekonominį, egzistencialistai praplečia supratimą apie visuomenės kompleksiskumą ir paliečia visuomenės *susvetimėjimo* fenomeną kaip egzistencinių poreikių neigimo ir iš to kylančių problemų priežasčių šaltinį<sup>5</sup>. Susvetimėjimas – tai jausmas, kad žmogus nėra šio pasaulio (šios visuomenės) dalis, bet yra atskirtas nuo visko: savęs, kitų žmonių, viso gyvenimo; susvetimėjimas paveikia visas tris žmogaus dimensijas: dvasinę – ji yra slopinama ir ignoruojama, psichologinę – atsisakoma savirealizacijos ir augimo galimybės kaip per daug grėsmingų nestabilioje visuomenėje pokyčių, socialinę – pasirenkami vartotojiški idealai, patenkama į konformistinio supratimo apie „gerą gyvenimą“ spąstus, kurie dažnai ir tampa ta nepakeliama našta žmogui (Krill, 1978; Thompson, 1992; Bender, Furman, 2003; Walsh, 2006). Sisteminis modelis taip pat akcentuoja ideologinį-politinį-ekonominį lygmenį kaip socialinių ir asmeninių problemų priežasčių priežastį ir mato jį kaip struktūrinio visuomenės sudėtingumo šaltinį (Krill, 1978; Thompson, 1992). Sisteminis požiūris taip pat mini susvetimėjimo problemą (Ruegger, Johns, 1996), tačiau, analizuojant duomenis, nepavyko nustatyti, kad sistemų teorija, kalbėdama apie susvetimėjimą, remiasi marksistiniu (arba neomarksistiniu) požiūriu į ideologinius-politinius-ekonominius visuomenės fenomenus kaip egzistencinis modelis.

---

<sup>5</sup> Čia egzistencinis socialinio darbo modelis remiasi K. Markso idėjomis (Thompson, 1992). Susvetimėjimas gimsta *kapitalistinėje santvarkoje*, kur žmonės yra atskiriami nuo savo gamybos produktų, ir, kaip rezultatas, nuo savęs pačių ir vienas nuo kito. Taip formuojasi susvetimėjimo jausmas – savo darbui, savu pačiam, kitiems žmonėms (Marx, Engels, 1974).

Apibendrinimas: išskiriami šie, vienas kitą papildantys problemų priežasčių lygmenys:

1. Biheavioristinis modelis daugiausia konstatuoja, kad žmogaus nesugebėjimas prisitaikyti prie aplinkos reikalavimų sukelia neadaptyvų probleminį elgesį ir yra visų problemų priežastis.

2. Sistemų teorijos modelis analizuoja tarpusavio santykių sudėtingumą ir problemas, kurios sąlygoja ir vidinės tuštumos jausmą bei prasmės praradimą, ir matomą neadaptyvų probleminį elgesį. Taip pat jis aprašo šiuolaikinės visuomenės kompleksiskumą, sudėtingumą, nepakeliamus reikalavimus individui, kurie ir sukelia interakcijos disfunkcijas ir problemas.

3. Egzistencinis modelis teigia, kad neatsakyti egzistenciniai poreikiai yra visų žmonių patiriamų problemų priežastis. Egzistencinių poreikių nuslopinimo šaltinis glūdi šiuolaikinės visuomenės struktūriniame kompleksiskume ir reikalavimuose pasiduoti konformistinėms vertybėms, „gero gyvenimo“ standartų primetime, o šie reikalavimai yra sąlygojami šiuolaikinės kapitalistinės visuomenės susvetimėjimo fenomeno.

Svarbu pastebėti, kad kai kurie autoriai egzistencialistai pabrėžia, jog egzistenciniai poreikiai tarnauja žmogui kaip motyvacinė tendencija jo asmenybei bręsti, tobulėti ir realizuoti save socialinėje srityje *nepriklausomai nuo jos struktūros sudėtingumo* (Krill, 1978; Франкл, 1990). Neatsakyti egzistenciniai poreikiai apriboja arba netgi sunaikina asmenybės augimo ir savirealizacijos galimybę, ir dėl to gimsta beprasmybės, tuštumos jausmas ir, kaip rezultatas, matomas probleminis elgesys, kurį analizuojami modeliai aprašo vienodai.

#### 4. Intervencijos tikslas

Intervencijos tikslo kategorijos analizė atskleidė, kad trijų modelių keliamą intervencijos tikslą galima interpretuoti kaip vienodą – padėti žmogui išspręsti gyvenimo sunkumus, ir visiškai atitinkantį bendrą socialinio darbo praktiką, tačiau *ką tai reiškia, kaip tą padaryti* – supranta daugiau ar mažiau skirtingai.

4 lentelė. Pagalbos proceso intervencijos tikslas

Egzistencinis modelis	Biheavioristinis modelis	Sistemų teorijos modelis
1. Gyvenimo prasmės paieškos individualiame lygmenyje 2. Savirealizacija psichologiniame lygmenyje 3. Santykių su reikšmingais kitais atkūrimas tarpasmeniniame lygmenyje	Neadaptyvaus ir probleminio elgesio pakeitimas naujo elgesio išmokimo pagalba dirbant individualiai (grupėse) arba pasitelkiant artimųjų pagalba	1. Asmeninės prasmės atradimas, autonomijos atstatymas 2. Komunikacijos ir tarpusavio santykių pataisymas, atstatymas

Egzistenciniame modelyje intervencijos tikslas suprantamas nevienareikšmiškai, plačiai, jis nėra tik vienas. Remiantis literatūros analize, galima išskirti tris detalai aprašytus egzistencinio modelio intervencijos tikslo lygmenis su savo tikslais<sup>6</sup> (Krill, 1978; Payne, 1997; Walsh, 2006):

1. Individualus dvasinis – egzistencinių poreikių įsisąmoninimas, padrašinimas priimti ir iširti savo egzistencijos keliamą nerimo jausmą ir atrasti savyje *drašą būti*; trumpai šis tikslas apibūdinamas gyvenimo prasmės paieškos tikslu (Krill, 1978; Horner, Kindred, 1996).

2. Individualus psichologinis – asmenybės augimas ir savirealizacija, savarankiškumo, autonomijos įgijimas, išsilaisvinimas nuo visuomenės primetamų „gero gyvenimo“ standartų.

3. Tarpasmeninis – sukurti meilę ir pagarbą paremtus tarpusavio santykius su svarbiais žmonėmis arba atstatyti senus. Darbas vyksta su kliento artimaisiais, draugais, bendruomene.

Egzistencinio modelio tikslo supratimas visiškai skiriasi nuo biheivoristinio, kuris yra aiškiai apibrėžiamas ir vienareikšmiškai suprantamas – neadaptivaus ir probleminio kliento elgesio pakeitimas siekiant suformuoti ar sustiprinti naują pageidautiną elgesį ir sumažinti, užgesinti probleminių neadaptyvų elgesį taip, kad klientas galėtų spręsti kasdienio gyvenimo uždavinius efektyviai sąveikaudamas su aplinka (Payne, 1997; Thompson, 1992; Parker, Randall, 1996; Walsh, 2006). Šis tikslas pasiekiamas tiesiogiai manipuluojant netinkamu elgesiu: numatomi konkretūs elgesio pakeitimo uždaviniai, apibrėžiamas naujas elgesys, taikomi įvairius asmeniškai svarbūs pastiprinimai, kai klientas demonstruoja naują elgesį. Pagal biheivoristinį modelį, elgesį galima keisti ne tik dirbant individualiai (taip pat grupėse su žmonėmis, turinčiais panašias problemas), bet ir su artimiausia kliento aplinka: šeimos nariais, draugais, bendruomene. Šiuo atveju specialistas *susitaria su aplinkiniais*, kaip jei patys gali įtakoti savo artimojo naujo elgesio pasireiškimą, kokius asmeniškai svarbius paskatinimus taikyti, kad naujas elgesys įsitvirtintų (Parker, Randall, 1996; Valickas, 1997).

Sistemų teorijos modelio intervencijos tikslas gali būti suskaidytas į du pagrindinius lygmenis (svarbu pabrėžti, kad ne visi autoriai išskiria pirmojo – individualaus, lygmens tikslą, tačiau jo pasiekimas, kaip yra akivaizdu, įgalina siekti antrojo) (Heraud, 1972; Krill, 1978; Ruegger, Johns, 1996; Timberlake etc., 2002; Wagner, 2003; Walsh, 2006): 1) individualų – atrasti asmeniškai svarbias prasmes, atkurti savo individualumą ir autonomiją; 2) tarpasmeninį – santykių ir komunikacijos pataisymas, pagerinimas, atstatymas, sugražinimas, sustiprinimas, o per tai – ir sistemos funkcionalumo atstatymas. Įdomu, kad sistemų teorijos keliamas intervencijos tikslas iš dalies gali būti analizuojamas per biheivoristinę elgesio pakeitimo prizmę: tikslas yra pakeisti esamą sistemos struktūrą taip, kad ji galėtų tapti labiau funkcionali, kitais

---

<sup>6</sup> Kaip atskiras egzistencinio modelio tikslas gali būti esminių sociopolitinių pokyčių valstybės lygmeniu siekimas (Thompson, 1992), tačiau ne visi egzistencialistai vienodai sutaria šiuo klausimu: vieni jį ignoruoja, kiti – akcentuoja ir laiko labai svarbiu. Ši tema detalai analizuojama kategorijoje „socialinio teisingumo ir nelygybės aiškinimas“.

žodžiais, pakeisti *sistemos narių elgesį* (Walsh, 2006), kuris iki šiol buvo netinkamas, neefektyvus, sukėlęs komunikacijos problemas. Taip pat akivaizdu, kad tikslą taip pat galima analizuoti ir egzistenciškai, iškeliant asmeninės prasmės kategorijos ir tarpusavio santykių atstatymo svarbą (Krill, 1978).

Apibendrinimas: modeliai nevienodai traktuoja pagalbos proceso intervencijos tikslą. Galima sutikti, kad taip yra dėl nevienodos sampratos apie žmogų ir skirtingų problemų priešasčių aspektų akcentavimo. Tačiau visgi modeliai turi ir panašumų: elgesio funkcionalumo atstatymas bihevioristiniame ir sistemų teorijos modeliuose (ko gero tai, kad probleminis elgesys turi būti pakeistas, yra neginčijamas faktas ir egzistenciniame modelyje), artimiausios aplinkos svarbos ir tarpusavio santykių pripažinimas visuose trijuose modeliuose; gyvenimo prasmės kategorijos ir tarpasmeninių santykių akcentavimas egzistenciniame ir sistemų teorijos modeliuose.

## 5. Intervencijos uždaviniai

Remiantis literatūros analize, galima išskirti dvi intervencijos uždavinių rūšis: specifinių santykių tarp specialisto ir kliento sukūrimo uždavinys ir pagrindinio pagalbos proceso tikslo struktūravimo arba skaidymo į etapus – kaip bus siekiama tikslo – uždavinys.

5 lentelė. Intervencijos uždavinių kategorijos

Modelis. Uždaviniai	Egzistencinis modelis	Bihevioristinis modelis	Sistemų teorijos modelis
<b>Santykių tarp specialisto ir kliento sukūrimas</b>	Pagalbos santykių, kaip visiškai pakankamo intervencijos pagrindo ir priemonės, sukūrimas	Santykio tarp specialisto ir kliento sukūrimas nelaikomas svarbiu uždaviniu	Santykio kaip naujos sistemos, užtikrinančios sklandų bendradarbiavimą, sukūrimas
<b>Tikslo struktūravimas</b>	1. Kliento vertybių, prasmų ir pasaulėžiūros išaiškinimas 2. Aplinkos įtakos įvertinimas 3. Prasmės, savirealizacijos ir savarankiškumo siekimas	Elgesio stebėjimas, pastiprinimų ir bausmių įvertinimas; probleminio elgesio pastiprinimų prevencija	1. Kliento vertybių, prasmų ir pasaulėžiūros išaiškinimas 2. Aplinkos įtakos įvertinimas 3. Prasmės, savirealizacijos ir savarankiškumo siekimas

### 5.1. Santykio tarp specialisto ir kliento sukūrimo uždavinys

Bihevioristinis modelis pripažįsta specialisto ir kliento santykių, paremtų pagarbia specialisto laikysena kliento atžvilgiu svarbą, bet visgi daugiau jų neakcentuoja, tačiau egzistencinis ir sistemų teorijos modeliai sutinka, kad santykių nustatymas yra svarbus, netgi pagrindinis uždavinys. Egzistencinio modelio autoriai kalba apie būtinybę sukurti su klientu K. R. Rogerso aprašytus *pagalbos santykius* (Krill, 1978; Payne, 1997; Horner, Kindred, 1996), kurių esmė yra



besąlygiška pagarba klientui, jo priėmimas ir jo asmenybės vertės pripažinimas; specialisto jausmų autentiškumas ir skaidrumas; gebėjimas suprasti ir gerbti kliento pasaulėžiūrą bei visą jo gyvenimą (Роджерс, 2000). Sistemų teorijos modelis irgi akcentuoja specifinių santykių tarp specialisto ir kliento sukūrimą. H. Wagner (2003) kalba, kad intervencijos procesui būtina sukurti *naują sistemą* „socialinis darbuotojas-klientas“, kurios tikslas – sklandaus bendradarbiavimo užtikrinimas per pagarbų požiūrį į kliento įsitikinimus ir individualias prasmes, kurias specialistas stengiasi suprasti (Thompson, 1992, Wagner, 2003). Atrodo, abudu modeliai turi vienodą poziciją santykio specialistas-klientas atžvilgiu, tačiau šiek tiek skiriasi supratimas apie jų svarbą pagalbos procesui: egzistencialistai, sekdami K. R. Rogersu, yra įsitikinę, kad pagalbos santykiai yra ne tik būtina, bet ir *pakankama* priemonė pokyčiams įvykti (Krill, 1978; Роджерс, 2000). Autorių, aprašančių sistemų teoriją, nuomonė šiuo klausimu išsiskiria – santykių svarba pripažįstama, tačiau jie nėra *pakankama* pokyčių priemonė (Ruegger, Johns, 1996), iš kitos pusės, naujos sistemos specialistas-klientas sukūrimas yra vienintelis pagrindas ir galimybė pokyčiui inicijuoti (Wagner, 2003).

## **5.2. Pagrindinio tikslo skaidymo į etapus uždavinys**

Šios uždavinių rūšies analizė išryškino egzistencinio ir sistemų teorijos modelių tendenciją panašiai traktuoti intervencijos uždavinius. Nuostabu, tačiau šaltiniuose apie egzistencinį ir sistemų teorijos modelius, autoriai naudoja beveik vienodas sąvokas, frazes ir išsireiškimus. Vienintelis skirtumas – sistemų teorijos modelį aprašantys autoriai, rašydami apie klientą, jo aplinką ir platesnę visuomenę, naudoja žodį „sistema“. Pavyzdžiui, abudu modeliai pabrėžia šiuos uždavinius (Krill, 1978; Thompson, 1992; Payne, 1997; Horner, Kindred, 1996; Ruegger, Johns, 1996; Walsh, 2006):

1. išsiaiškinti, kokie yra kliento (sistemos dalies, interakcijos dalyvio) vidiniai įsitikinimai: asmeninė filosofija ir pasaulėžiūra, prasmės, vertybės, lūkesčiai savo ir kitų žmonių bei valstybės institucijų atžvilgiu;
2. įvertinti, kaip kliento (sistemos) situaciją įtakoja aplinka (mezo ir makro lygmens sistemos): darbovietė, mokykla, draugų tinklas, bažnyčia, šalies politinė-ekonominė sistema, kultūra ir visuomenės nuomonė;
3. nustatyti, kokie yra kliento (sistemos) gyvenimo vidiniai ir išoriniai trukdžiai, kas apsunkina prasmingą santykį su savimi ir artimaisiais (komunikaciją tarp sistemos dalyvių);
4. išlaisvinti natūralią gyvenimo tėkmę panaudojant kliento ir jo šeimos (kliento sistemos) viduje slypinčias individualias galias, padėti klientui (sistemai) siekti prasmės, savirealizacijos, mokytis naudotis savo gebėjimais pačiam spręsti sunkumus.

Egzistencinis ir sistemų teorijos modeliai iškelia, galima sakyti, identiškus tikslo siekimo uždavinius. Tačiau bihevioristinis modelis skiriasi nuo pirmų dviejų savo unikalumu. Čia pripažįstama, kad būtina suprasti, kaip klientas mato savo problemą, tačiau to nesiekama per individualių prasmų ir asmeninės filosofijos atskleidimą, nors pripažįstama, kad subjektyvios prasmės yra svarbios išoriniam elgesiui. Vidinių subjektyvių prasmų pažinimas yra suvokiamas, tiesiog neakcentuojamas arba jis nesiekia tokio gilaus atskleidimo, kaip tą daro egzistencialistai (Thompson, 1992; Payne, 2005). Bihevioristinio modelio uždaviniai apima labai tikslų *išorinio* neadaptyvaus probleminio elgesio pastiprinimo priemonių nustatymą; neadaptyvaus elgesio pastiprinimo priemonių prevencijos numatymą; individualių ir labiausiai tinkančių naujo adaptyvaus elgesio pastiprinimo priemonių suradimą. Šie uždaviniai keliami labai detalaus, dėmesingo ir kruopštaus kasdienio gyvenimo įpročių, santykių bei tarpusavio bendravimo stebėjimo būdu, siekiant užfiksuoti mažiausias detales, leidžiančias įvertinti tinkamus pastiprinimus ir bausmes (Thompson, 1992; Parker, Randall, 1996; Payne, 2005; Walsh, 2006).

Apibendrinimas: šios kategorijos analizė akivaizdžiai parodo egzistencinio ir sistemų teorijos modelių panašumus – tai yra vienodas supratimas apie specialisto ir kliento tarpusavio santykių svarbą ir beveik identiškas tikslo struktūravimo į atskirus uždavinius traktavimas. Aišku, negalima teigti, kad bihevioristinis modelis vienintelis nesuteikia jokio dėmesio šiems aspektams. Pabrėžiama, kad šiuolaikinio bihevioristinio socialinio darbo praktikoje jie užima savo vietą, bet tiesiog *neakcentuojami*.

## 6. Intervencijos priemonės

Šios kategorijos analizė atskleidė nemažai tokių aspektų, kurie kalba apie modelių konvergenciją, pavyzdžiui, vienodų metodų ir technikų pripažinimą ir naudojimą. Iš kitos pusės, lieka svarbūs ir skirtumai arba kiekvieno modelio unikalumas bei originalumas.

6 lentelė. Intervencijos metodų ir technikų aprašymas

Egzistencinis modelis	Bihevioristinis modelis	Sistemų teorijos modelis
Buvimas-kartu-su-klientu kaip originalus ir vienintelis metodas. Kiti laikomi pagalbiniais ir yra eklektiški: ir egzistenciniai (geštaltiniai), ir bihevioristiniai-kognityviniai	Savo originalūs metodai, jų esmė – pageidautino elgesio pastiprinimas ir probleminio nuslopinimas	Yra savo originalūs metodai. Kiti – eklektiški, apima bihevioristinius- kognityvinius ir egzistencinius

Bihevioristiniame modelyje intervencijos metodai ir technikos yra pagrindinis pagalbos įrankis; jie išsiskiria savo aiškumu, detalumu, empiriniais efektyvumo įrodymais ir apima klasikinio ir operantinio sąlygojimo – tinkamo elgesio pastiprinimo, nepageidaujamo elgesio nuslopinimo

principus. Dažniausiai naudojami: sisteminė desinsibilizacija, „užtvindymo“, relaksacijos ir streso valdymo technikos, modeliavimą (Payne, 1997, 2005; Parker, Randall, 1996).

Sistemų teorijos intervencijos metodai ir technikos yra daugiausia eklektiški ir apima tiek biheivoristinius-kognityvinius, pavyzdžiui, relaksacijos pratimus streso valdymui, tiek egzistencinius: patyriminius pratimus, refleksijas (Krill, 1978; Payne, 1997; Ruegger, Johns, 1996; Timberlake etc., 2002; Wagner, 2003). Iš kitos pusės, tokius metodus ir technikas kaip šeimos genogramos bei ekologinių-sisteminių žemėlapių piešimą ir šeimos sistemos struktūros modeliavimą [sculpting], o taip pat paskaitas ir diskusijas (Ruegger, Johns, 1996; Timberlake etc., 2002; Walsh, 2006), nenaudoja nei biheivoristinis, nei egzistencinis, tik sistemų teorijos modelis, todėl šie metodai gali būti laikomas originaliais sistemų teorijos metodais.

Egzistencinis modelis išsiskiria iš kitų dviejų tuo, kad netaiko jokie „metodo“, o stengiasi suprasti žmogų ir palaikyti jį ieškant gyvenimo prasmę<sup>7</sup> (Krill, 1978; Thompson, 1992). Egzistencializmas kaip filosofija suteikia daugiau tam tikrą supratimą apie žmogaus egzistenciją pasaulyje, negu numato intervencijos metodikas. Tačiau ir tokia pozicija gali būti suvokiama kaip ypatingas metodas – buvimas-kartu-su-klientu, kuris remiasi K. R. Rogerso aprašytais pagalbos santykiais ir gali būti traktuojamas kaip individualus arba grupinis egzistencinis psichologinis konsultavimas. Šio metodo esmė – išgirsti ir suprasti savo klientą, kartu išgyventi jo patiriamus jausmus ir kančias, kartu ieškoti atsakymų į egzistencijos užduodamus klausimus (Krill, 1978; Thompson, 1992; Horner, Kindred, 1996). Tokio būvimo-kartu-su-klientu metu specialistas gali panaudoti kitus metodus, kurie egzistenciniame modelyje laikomi *pagalbiniais*: kūrybiškumą ir įsisąmoninimą skatinančius geštaltiniai metodus, vaidmenų žaidimus ir kai kurias biheivoristines-kognityvines technikas, pavyzdžiui, streso valdymo pratimus (Krill, 1978; Thompson, 1992).

Apibendrinimas: duomenų analizė rodo, kad kiekvienas iš modelių turi savo ypatingas intervencijos priemones. Originaliausi ir „gryniausi“ darbo metodai ir technikos naudojami biheivoristinio modelio, tuo tarpu sistemų teorijos ir egzistencinis modelis pripažįsta eklektiškas technikas. Metodų eklektiškumas leidžia daryti išvadą, kad iš tikrųjų specialistai labiau orientuojasi į kliento problemos ir esamos situacijos ypatumus, negu vien į modelio teorinius principus, arba kitaip – analizuojami modeliai yra daugiau ar mažiau atviri kitų modelių intervencijos priemonių arsenalui ir numato pakankamai lankstų „svetimų“ technikų naudojimą

---

<sup>7</sup> Iš kitos pusės, reikia pastebėti, kad egzistencinis modelis pripažįsta ir biheivoristines technikas, nes jas yra įmanoma taikyti teorinio egzistencinio pagrindo kontekste vien todėl, kad jų poveikis yra įrodytas remiantis žmogaus psichinės veiklos ypatumais. Svarbiausia, egzistencinis modelis akcentuoja specialisto ir kliento tarpusavio santykius, o ne naudojamas technikas (Thompson, 1992).

kliento labai arba išsirenka tokias kitų modelių priemones, kurios neprieštarauja jų teoriniam-filosofiniam pagrindui.

## 7. Kas yra laikoma pokyčiu kliento gyvenime

Remiantis literatūros analize, galima teigti, kad trys modeliai visiškai skirtingai supranta, kas yra pokytis kliento gyvenime, tačiau, iš kitos pusės, kiekvieno iš jų supratimas, nors ir visiškai unikalus bei nepanašus į kitą modelį, atitinka bendros socialinio darbo praktikos supratimą apie tai, kas gali būti laikoma pokyčiu – kokybinį kliento gyvenimo pasikeitimą.

7 lentelė. Pokyčio kliento gyvenime aprašymas

Egzistencinis modelis	Bihevioristinis modelis	Sistemų teorijos modelis
Atsigrežimas į egzistencinę pusę, dvasinis augimas ir gyvenimo prasmės suradimas	Elgesio pakeitimas ir tinkamo funkcionavimo atstatymas	Sistemos funkcionavimo atstatymas per naujos komunikacijos sukūrimą

Pagal egzistencinį modelį, esminiai pokyčiai įvyksta tada, kai klientas per savo patyrimo apmąstymą pakeičia supratimą apie tai, kas vyko iki šiol ir tebevyksta jo gyvenime. Tai visų pirma yra *vidinis* pokytis – žmogaus sąmonėje, sieloje, širdyje ir jis jau yra įrodymas, kad pagalbos procesas pavyko ir buvo efektyvus. Paskui vidinis pokytis transformuojasi į brandesnę ir atsakingesnę išorinį elgesį (Krill, 1978; Thompson, 1992). Pavykusios intervencijos rezultatas yra brandžios asmenybės paveikslas, aprašomas laikantis K. R. Rogerso nuomonės apie žmogaus brandą: žmogus yra nepriklausoma, atsakinga, šviesiai mąstanti ir gerai organizuota asmenybė, gebanti spręsti savo naujas problemas (Роджерс, 2000). Kiti autoriai mini tokius naujus bruožus: žmogus priima gyvenimą ir ne tik su šviesiomis, bet ir tamsiomis pusėmis, sąmoningai auga dvasiškai, ugdo gebėjimą gyventi prasmingą ir pilnavertį gyvenimą nepriklausomai nuo fizinių, socialinių, ekonominių apribojimų, suvokia kitų žmonių kaip unikalių asmenybių vertę ir išmoka branginti santykius su jais (Krill, 1978; Horner, Kindred, 1996).

Sistemų teorijos modelio požiūriu, kaip teigia J. Walsh (2006), pokyčiu kliento sistemoje galima laikyti eilę naujų *sistemos savybių*, kurios atstato optimalų sistemos funkcionavimą: geresni komunikacijos ir problemų sprendimo įgūdžiai, socialinių vaidmenų ir elgesio kontrolė. Nors čia akcentuojamas funkcionalumas ir nevartojama išsireiškimų apie kliento dvasingumą, kaip egzistenciniame modelyje, galima kelti prielaidą, kad komunikacijos ar problemų sprendimo įgūdžiai įgyjami tik asmenybės augimo, dvasinės brandos siekimo bei santykių su kitais žmonėmis atstatymo dėka. Tad galima daryti išvadą, kad egzistencinio ir sistemų teorijos modeliai kalba apie panašius pokyčius žmogaus gyvenime, tik aprašant juos naudojama skirtingą terminologiją.

Bihevioristinis modelis nieko nekalba apie kliento asmenybės augimą, brandą bei komunikacijos su reikšmingais aplinkiniais atstatymą ir pokytį kliento gyvenime laiko naujo adaptyvaus elgesio išmokimą ir sąmoningą demonstravimą. Jeigu klientas demonstruoja naują adaptyvų elgesį, problema laikoma išspręsta (Payne, 1997, 2005). Bihevioristinio modelio šalininkai mano, kad modelio privalumas yra tas, kad jis pačiu paprasčiausiu ir efektyviausiu būdu – per elgesio pakeitimą, maksimizuoja individualaus ir socialinio funkcionavimo galimybes (Parker, Randall, 1996). Klientas, atsisakęs seno elgesio, gali pajauti ir užtikrinti pasitikėjimą savimi, kas ateityje lems jo gyvenimo pilnatvės, prasmės, laimės pajautimą (Payne, 2005).

Apibendrinant, reikia akcentuoti, kad šiuo klausimu trijų modelių šalininkai vienodos nuomonės neturi. Egzistencialistai pabrėžia žmogaus dvasinį augimą, atsigrėžimą į egzistencinę pusę, sistemų teorijos ir biheviorizmo atstovai akcentuoja funkcionalumo atstatymą per naujos komunikacijos sukūrimą (sistemų teorija) ir naujo elgesio išmokimą (bihevioristai). Kita vertus, reikia pastebėti, kad sistemų teorijos modelio pokyčiai kliento sistemoje gali būti aprašyti egzistenciniais terminais ir traktuojami vienodai su egzistenciniu modeliu.

Nežiūrint pokyčio kliento gyvenime traktavimo skirtumų, galima daryti išvadą, kad kiekvienas iš modelių sutinka, kad tai, kas yra laikoma pokyčiu, yra naujo, kokybiškesnio, šviesesnio, brandesnio – kitokio nei iki šiol gyvenimo pasiekimas, kliento įgalinimas toliau gyventi pilnavertį gyvenimą ir pačiam spręsti naujus gyvenimo iššūkius.

## 8. Socialinio teisingumo ir nelygybės aiškinimas

Literatūros analizė atskleidė nevienodą modelių poziciją socialinio teisingumo ir nelygybės atžvilgiu. Šią problemą akcentuoja ir pripažįsta sociopolitinių pokyčių būtinumą per individualių problemų sprendimą egzistencinis ir sistemų teorijos modeliai. Bihevioristinis modelis nieko neužsimena apie socialinio teisingumo ir nelygybės problematiką. Ypač įdomus ir netikėtas pasirodė egzistencinio modelio įsitraukimas į sociopolitinių problemų sprendimo faktas, kadangi anksčiau buvo laikoma, kad šis modelis tokių klausimų neliečia.

8 lentelė. Socialinio teisingumo ir nelygybės aiškinimas bei siūlomi jų įveikimo būdai

Egzistencinis modelis	Bihevioristinis modelis	Sistemų teorijos modelis
Pripažįsta socialinę neteisybę ir nelygybę, kurias siūlo spręsti dvigubai: 1. pabėgimu į vidinį gyvenimą 2. pasitelkiant marksistinį požiūrį, aktyvinti socialinių darbuotojų politinę veiklą ir siekti klientų įgalinimo	Nekelia socialinio teisingumo ir nelygybės klausimo. Sociopolitiniai pokyčiai gali būti siekiami netiesiogiai, per kliento įgalinimą spręsti savo asmeninio gyvenimo problemas	Pripažįsta socialinę neteisybę ir nelygybę. Sociopolitinių pokyčių siūlo siekti kliento sistemos funkcionavimo atstatymo ir jo įgalinimo būdu

Tyrimui atrinktoje literatūroje apie bihevioristinį socialinio darbo modelį beveik nepateikiama jokių svarstymų, rekomendacijų arba užuominų socialinio teisingumo ir nelygybės klausimais. Tik pastebima, kad socialinis darbuotojas, kuris dirba pagal bihevioristinį modelį, nesvarsto socialinio teisingumo ir nelygybės klausimų. Bihevioristinis modelis net nekelia tikslo aiškinti probleminę neadaptyvų kliento elgesį platesnėje perspektyvoje per socialinės ir politinės galios ir prestižo struktūras (Payne 1997; Davies, 1994; Walsh, 2006). Šie klausimai lieka už jo dėmesio centro ribų, o pagalbos proceso tikslas yra pakeisti neadaptyvų kliento elgesį<sup>8</sup>. Tačiau tokia pozicija yra visiškai logiška ir nuosekli – būdamas psichologine teorija, biheviorizmas neanalizuoja ir nesprenžia neteisybės ir nelygybės klausimų.

Kalbant apie sistemų teorijos modelio poziciją, reikia prisiminti, kad būtent ši teorija įnešė į anksčiau psychologizuotą socialinio darbo teoriją ir praktiką sociologinį požiūrį ir paskatino neapsiriboti tik individualiu kliento lygmeniu, bet atsižvelgti į socialinio teisingumo sritį ir suvokti, kad makro sistemos – darbo rinka ir ekonomika, politika, švietimas, sveikatos apsauga, socialinės apsaugos ir aprūpinimo sistema, turi galią tiesiogiai įtakoti ir kontroliuoti kiekvieno visuomenės nario elgesį, formuoti jo įsitikinimus, vertybes, pavyzdžiui, per švietimą arba socialinį darbą (Thompson, 1992; Davies, 1994; Ruegger, Johns, 1996; Walsh, 2006). Taip, politiniai sprendimai yra būtini, kad visuomenėje būtų pasiektas tam tikras socialinio teisingumo, lygybės ir nediskriminavimo, vienodų starto pozicijų lygis (Wagner, 2003), tačiau iš kitos pusės, sisteminis požiūris *tik* suvokia sociopolitinių reformų būtinumą, o realūs makro sistemos politiniai pokyčiai lieka už dėmesio ribų, visos pastangos sutelkiamos į *kliento sistemos* funkcionavimo atstatymą ir tobulinimą (Payne, 1997; Thompson, 1992; Ruegger, Johns, 1996; Walsh, 2006). Dėmesys atkreipiamas į platų socialinį kontekstą, tačiau „nepakankamai platus“ (Thompson 1992, 99 p.), kad būtų užtikrintas socialinio darbo politinis veiksmas. Kita vertus, reikia pastebėti, kad tokia sistemų teorijos modelio pozicija, kaip ir bihevioristinio, yra visiškai suprantama ir nuosekli, nes ji taip pat nėra normatyvinė, bet aprašomoji ir vertybiškai neutrali<sup>9</sup>.

Egzistencinis modelis, kaip buvo pastebėta teorinėje dalyje, atrodo nekelia socialinio teisingumo ir nelygybės klausimo. Iš tikrųjų, kai kurių religinio egzistencializmo šalininkų ir

---

<sup>8</sup> Tačiau reikia pabrėžti, kad bihevioristinio socialinio darbo modelio pagalbos proceso tikslai turėtų būti suprantami daug plačiau, nes jie iš esmės sutampa su bendros socialinio darbo praktikos (kuri savo apibrėžime neišskiria jokių atskirų modelių) kliento įgalinimo tikslais, pavyzdžiui, savo pilietinių teisių reikalavimo ir įgyvendinimo. Bet kokie sociopolitiniai pokyčiai gali būti pasiekti *kaip klientų įgalinimo rezultatas*, bet tai nėra tiesioginis pagalbos tikslas.

<sup>9</sup> Be to, socialinio darbo praktikoje kai kurie sistemų teorijos tikslai (kaip ir bihevioristiniame modelyje), nukreipti į platesnių socialinių ryšių sukūrimą, kliento dalyvavimą vietinėje bendruomenėje, gali būti interpretuojami kitaip negu vien tik sisteminės homeostazės arba socialinės tvarkos status quo išlaikymas, netgi priešingai – kaip egzistuojančios tvarkos status quo sugriovimą ir reformų inicijavimą, nes kliento ir socialinio darbuotojo dalyvavimas bendruomenės gyvenime gali būti traktuojamas kaip nemažas pagalbos proceso laimėjimas siekiant užtikrinti žmogaus įtakos galimybę priimant sprendimus ir pilietinių teisių įgyvendinimą sprendžiant artimiausios aplinkos klausimus.

psichoterapeutų praktikų idėjos apie kančios apmąstymą ir priėmimą, koncepcija apie gyvenimo transcendencijos būtinybę, gali suponuoti mintį, kad ir egzistencinis socialinis darbas taip pat yra apolitiškas. Iš dalies tai yra tiesa. D. Howe (2000) priskiria egzistencinį (ir humanistinį) modelį prie „prasmės ieškotojų“ [„the seekers after meaning“] ir prie „sąmoningumo žadintojų“ [„the raisers of consciousness“], o šie pavadinimai gali reikšti, kad socialinė nelygybė ir neteisybės yra suvokiamos (Horner, Kindred, 1996; Howe, 2000), tačiau ar šis suvokimas (kuris visiškai sutampa su sistemų teorijos požiūriu) skatina socialinį darbuotoją imtis aktyvios visuomeninės veiklos ir siekti politinių pokyčių? Šis aspektas išryškino dvi vieną kitai priešingas egzistencinio modelio pozicijas socialinio teisingumo ir nelygybės atžvilgiu.

Pagal pirmą poziciją, egzistencinis modelis taip pat *tik* pabrėžia nelygybę, neteisybę, priespaudą, diskriminaciją visuomenėje<sup>10</sup>; jis sukyla prieš tai, tačiau jo tikslas – padėti klientui surasti kitokius problemos sprendimo būdus nei siūlo biurokратиška ir rigidiška socialinės apsaugos ir aprūpinimo sistema: gyvenimo prasmės paieškas už politinės-ekonominės-socialinės sistemos ribų, pastangas prasmingai išgyventi dehumanizacijos sąlygomis ir kaip įmanoma pilniau pajauti tikrojo, nepriklausančio nuo politinės ir ekonominės situacijos gyvenimo tėkmę, transcendentuoti save – pasijusti didesnio nei visuomenė kosminio proceso dalimi. Šis tikslas atspindi asmeninę socialinio darbuotojo egzistencialisto poziciją gyvenimo atžvilgiu (aprašyta prie kategorijos „socialinio darbuotojo asmenybės bruožai“), o platesnio visuomeninio ir politinio konteksto atžvilgiu gali būti pavadintas pabėgimu nuo visuomenės arba nuo gyvenimo.

Antra egzistencinio modelio poziciją socialinio teisingumo ir nelygybės atžvilgiu yra visiškai kitokia: yra numatytos galimybės radikalesniems politinių pokyčių inicijavimo būdams, pavyzdžiui, aktyviam nepaklusnumui valdžiai, pilietinėms akcijoms, demonstracijoms, streikams, socialinių darbuotojų išitraukimui į politinę veiklą (Thompson, 1992). N. Thompson (1992) remiasi J. P. Sartro pozicija šiuo klausimu, o J. P. Sartras pritarė marksistiniam požiūriui, kad visuomenėje egzistuoja vienos klasės dominavimas kitai klasei. Socialinė klasė yra ta duotybė, kurios rėmuose skleidžiasi kiekvieno visuomenės nario subjektyvi prasmė, o socialinė neteisybė gimsta iš kapitalistų klasės ekonominio ir ideologinio diktato<sup>11</sup> (Marx, Engels, 1974).

---

<sup>10</sup> Egzistencialistai pabrėžia, kad priespaudą galima rasti politikoje, kuri nukreipta į militaristinius tikslus, teisėsaugoje, kuri apsaugo tik privilegijuotus visuomenės narių sluoksnius, švietime, kuris nuo vaikystės diegia paklusnumą tam tikrai politinei sistemai, ekonomikoje, kuri užtikrina visą žmogaus gyvenimą apimančią rinkos hegemoniją ir netgi pagalbos profesijų specialistų, kurie yra autoritariniai ir iš tikrųjų ne padeda žmonėms, o sukuria jų priklausomybę nuo valstybės teikiamos paramos, stigmatizuoja ir segreguoja savo klientus, veikloje.

<sup>11</sup> Socialiniam darbui marksistinė pozicija nėra svetima. Kai kurios K. Markso teorijos dalys – konflikto, nelygybės ir neteisybės sąvokos yra raktinės radikalaus socialinio darbo praktikoms: feministinei, iš dalies socialinio veiksmo, advokatavimui (Payne, 1997; Johnson, 2001). K. Markso aprašyta klasių kova ir susvetimėjimo procesas yra klasikinė teorija, tačiau dabar ji gali būti laikoma pasenusi ir neadekvati. Pasikeitus ekonominei, politinei, kultūrinei, socialinei plačiąja prasme situacijai Vakarų visuomenėje,

Tačiau kaip egzistencinis modelis, netgi remdamasis marksistinėmis idėjomis, gali paaiškinti realių sociopolitinių pokyčių galimybę? Egzistencinis modelis aiškina, kad žmogaus *politinė* laisvė yra galima tada, kai yra suvokta savo *ontologinė* laisvė (Thompson, 1992), todėl pirminis intervencijos tikslas yra dvasinės žmogaus dimensijos pokyčiai. Bet aišku, jeigu pokyčiai paliečia tik vieną visuomenės individą – socialinio darbo klientą, nėra jokios galimybės, kad pokytis palies ir visą visuomenę. Todėl čia egzistencinis modelis skolina iš K. Markso dar viena svarbią istorinio materializmo idėją apie kolektyvinės sąveikos procesą: visuomenė, susidedanti iš žmonių, yra nuolatos tų žmonių konstruojama istorinė realybė, ji yra tiesioginis sąmoningos žmogiškosios veiklos produktas, kur vieno žmogaus veikla neišvengiamai paliečia ir įtakoja kitus žmones, visų pirma, artimiausią žmogui aplinką – šeimą, draugus, bendruomenės narius ir kaimynus, o paskui ir darbovietę bei valstybines institucijas (Thompson, 1992). Čia svarbu pastebėti, kad bet koks laisvas ir atsakingas žmogaus veiksmas, egzistenciniu požiūriu, yra etinis ir moralinis veiksmas. Egzistencialistai, norėdami pabrėžti žmogaus laisvo pasirinkimo moralinį bei etinį aspektą, kartais jungia jo ontologinę laisvę su politinę laisvę taip parodydami, kad bet koks laisvas pasirinkimas yra moralinis ir etinis aktas, nes įtakoja kitų žmonių gyvenimus, o dar platesniame lygyje – politiniame – netgi kitų žmonių likimus. Žmogaus veiklos moralumas, anot J. P. Sartro, jungia individualų ontologinį lygmenį su visuomeniniu ir sociopolitiniu lygmeniu. (Krill, 1978; Thompson, 1992).

Apibendrinant, reikia pabrėžti, kad šiuolaikiniame socialiniame darbe socialinio teisingumo ir nelygybės kategorija yra ypatingai aktuali, todėl kad politinių-ekonominių-ideologinių veiksnių įtaka žmonių patiriamams sunkumams yra puikiai suvokiama ir pripažįstama. Visgi akivaizdu, kad analizuojami modeliai suteikia šiam aktualiam klausimui nevienodą reikšmę, ir tai galima paaiškinti jų filosofinių-teorinių pagrindų pradine pozicija sociopolitinių temų atžvilgiu – aprašomąja ir vertybiškai neutralia arba normatyvine ir vertybiškai šališka. Iš kitos pusės, kiekvieno iš modelių „savi“ intervencijos tikslai, kokie skirtingi bebūtų, yra nukreipti į žmogaus pozicijos visuomenėje įtvirtinimą, o tai šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje negali būti nesusiję su tam tikrais sociopolitininiais pokyčiais. Būtina akcentuoti, kad kiekvienas iš analizuojamų modelių visgi daugiau ar mažiau, tiesiogiai arba netiesiogiai gali inicijuoti pokyčius platesniame lygmenyje todėl, kad kiekvieno iš analizuojamų modelių teoretikai mato savo modelį glaudžiai sujungtą su kliento įgalinimo idėja (Krill, 1978; Payne, 1997; Thompson, 1992; Ruegger, Johns, 1996; Horner, Kindred, 1996; Parker, Randall, 1996; Walsh, 2006). Socialinis darbas, kokios teorinės orientacijos jis bebūtų, yra (turi būti)

---

neomarksistai susidomėjo ne išskirtiniu ekonominiu determinizmu, bet labiau socialinio gyvenimo, socialinių struktūrų šiuolaikinėje kapitalistinėje visuomenėje kritika. (Leonavičius etc., 2005).



išskirtinai politine veikla, būtent todėl, kad numato žmogaus įgalinimo būtinumą (Thompson, 1992), kas plačia prasme reiškia jo galimybę dalyvauti įvairiose visuomeninio gyvenimo pakopose, tame tarpe ir politikoje, pavyzdžiui, ginant savo pilietines teises, kai jos yra apribojamos ir nepaisomos dėl socialinės-politinės srities inertiškumo ir biurokratizacijos. O tai jau gali būti traktuojama kaip socialinių-politinių pokyčių siekimas.

### 9. Socialinio darbuotojo asmenybės bruožai

Šios kategorijos analizė atskleidė labai rimtus, netgi kategoriškus egzistencinio modelio reikalavimus socialinio darbo specialistui kaip asmenybei – būtent pačiam sąmoningai įgyvendinti asmeniniame gyvenime egzistencializmo vertybes. Bihevioristinis ir sistemų teorijos modeliai nekelia panašių radikalių reikalavimų ir apsiriboja bendrais etikos kodekso principais kaip visiškai pakankamais efektyviam pagalbos procesui.

9 lentelė. Reikalavimai socialiniam darbuotojam kaip asmenybei

Egzistencinis modelis	Bihevioristinis modelis	Sistemų teorijos modelis
Egzistencializmo principų įgyvendinimas asmeniniame specialisto gyvenime	Nenumato specialisto asmenybės pasikeitimų reikalavimų, apsiriboja bendrais etikos kodekso nurodymais	Nenumato specialisto asmenybės pasikeitimų reikalavimų, apsiriboja bendrais etikos kodekso nurodymais

Egzistencializmas kaip pagalbos paradigma peržengia bendrus socialinio darbo etikos reikalavimus ir aiškina, kad nepakanka vien tik remtis egzistencinio modelio aiškinimais apie žmogų ir patiriamų problemų kilmę, bet pats specialistas turi tapti egzistencialistu ir savo asmeniniame gyvenime vadovautis egzistenciniu požiūriu ir vertybėmis. Jis pats išgyvena egzistencijos keliamą nerimą ir baimę, giliausius egzistencinius poreikius, jų frustraciją bei jų patenkinimo džiaugsmą, sąmoningai įgyvendina aukščiausias transcendentines vertybes, myli ir džiaugiasi, liūdi ir kenčia, ieško ir kovoja už savo gyvenimo prasmę. Be to, jis sąmoningai atsiveria supančio pasaulio tuštybės, neteisybės ir žmonių kančių patyrimui, neignoruoja ir nevengia savo ir savo klientų skaudžios patirties (Krill, 1978; Godvadas, 2001). Specialistas, kaip ir bet koks žmogus, supranta, kad „...aš turiu mirti, turiu kentėti, turiu kovoti, priklausau nuo atsitiktinumo, esu įpainiotas į neišvengiamą kaltę.“ (Jaspers, 1998, 37 p.). Kaip pastebi D. Krill (1978), specialistas dirba pagal egzistencinį modelį vien todėl, kad, pirmiausia, *jis jau, iš anksto yra egzistencialistas*, o ne todėl, kad šis modelis jam yra nuleistas iš viršaus organizacijos politikos. Galima sakyti, kad tai, kas iš tikrųjų nulemia egzistencinio modelio panaudojimą praktikoje yra ne tiek universitetinės programos arba institucinė politika, kiek pačių socialinių darbuotojų supratimas apie jų gyvenimo prasmę, žmogaus sampratą, jų pačių asmeninis likimas ir jų lūkesčiai tarpasmeniniams santykiams.

Skirtingai nuo egzistencinio modelio, bihevioristinis ir sistemų teorijos modeliai nekelia tokių ypatingų reikalavimų socialiniam darbuotojui, bet pabrėžia bendrus profesinės etikos kodekso reikalavimus, kurie yra tinkami ir naudingi profesiniu atžvilgiu, o visa kita, kas yra už profesinių reikalavimų ribų, palikdami asmeniniam specialisto apsisprendimui. Bihevioristinis ir sistemų teorijos modeliai siekia įgyvendinti humanizmo vertybes: kiekvienas klientas yra unikalus, didžiai gerbtinas; socialinis darbuotojas turi paisyti jo nuomonės, norų, interesų, autonomijos<sup>12</sup> (Payne, 1997, 2005; Parker, Randall, 1996; Ruegger, Johns, 1996). Socialinis darbuotojas visada turi parodyti savo rūpestį klientu, būti patikimu, kompetentingu, empatišku, nuoširdžiai siekti suprasti kliento individualias prasmes ir subjektyvius išgyvenimus, besąlygiškai gerbti kliento įsitikinimus ir niekada neveikti prieš jo valią arba jam nežinant (Wagner, 2003; Walsh, 2006).

Apibendrinant šios kategorijos analizę, reikia akcentuoti, kad egzistencinis modelis, priešingai nei sistemų teorijos ir bihevioristinis modeliai, neapsiriboja vien etikos kodekso reikalavimais specialistui, bet perkelia visus egzistencializmo principus ir vertybes į asmeninį socialinio darbuotojo gyvenimą. Tačiau galima sutikti, kad egzistencinio modelio reikalavimai specialistui yra pagrįsti, nes iš tikrųjų būtų neįmanoma ir netgi nesąžininga tikėtis iš kliento gilių vidinių dvasinių apmąstymų ir permainų, socialiniam darbuotojui pačiam nesiekiant to savo asmeniniame gyvenime. Toks darbas nebūtų autentiškas.

Duomenų analizė rodo, kad kiekvienas iš tiriamų socialinio darbo modelių yra savarankiškas, unikalus, nepanašus į kitus. Visi trys modeliai turi savo ypatingą filosofinį pagrindimą, savo žmogaus, jo elgesio, supančios aplinkos ir patiriamų problemų aiškinimo sistemą, savo daugiau ar mažiau originalius intervencijos metodus. Tačiau nežiūrint skirtumų, traktuojant tam tikrus fenomenus arba gyvenimo įvykius, išaiškėjo modelių panašumai, pavyzdžiui, egzistencinio ir sistemų teorijos modelių, vertinant vidinio dvasinio gyvenimo ir subjektyvių asmenybės prasmų svarbą. Todėl, remiantis tyrimo analize, galima numatyti ir įvertinti egzistencinio modelio galimybes integruoti kai kuriuos sistemų teorijos ir bihevioristinio modelių aspektus, naudingus socialinio darbo praktikai, įvertinti jo taikymo privalumus, taip pat trukumus bei taikymo ribas.

---

<sup>12</sup> Įdomus M. Payne (2005) pastebėjimas apie tai, kad bihevioristai net nelaukia jokio gilesnio filosofinių ar vertybinių pozicijų apie tikrovę išpažinimo – socialinis darbuotojas neįpareigotas laikytis biheviorizmo filosofijos. Biheviorizmo metodikų ir technikų išmanymas bei profesionalus taikymas nereikalauja atitinkamos pasaulėžiūros, pavyzdžiui, įsitikinimo apie asmenybę totaliai determinuojančią aplinką, atsiribojimo nuo subjektyvių prasmų ir transcendentinių išgyvenimų – „egzistencinės abstrakcijos“ (todėl tam tikros bihevioristinio modelio metodikos ir technikos gali būti naudojamos egzistenciniame modelyje).

Galima teigti, kad šiuolaikinis socialinis darbas kaip taikomasis mokslas ir praktinė veikla, remdamasis ne vienu, bet daugelio įvairių modelių ir teorijomis<sup>13</sup> bei jų eklektiškais, vienas kitą papildančiais deriniais, gali tik laimėti. Teorijų gausa bei integruoti požiūriai, atvirkščiai susidariusiai nuomonei (Alifanovienė, 2003) praturtina mokslinį pagrindą ir praktiką, suteikdama didesnę visuomeninių ir asmeninių fenomenų aiškinimą ir platesnę bei lankstesnę intervencijos priemonių arsenalą praktikams.

## **10. Egzistencinio modelio integravimo su sistemų teorijos ir biheivoristiniu modeliais galimybės. Integravimo apribojimai**

### **10.1. Esminės modelių integravimo prielaidos ir apribojimai**

Kaip parodė trijų socialinio darbo modelių lyginamoji analizė, tam tikri esminiai, pagrindiniai principai ir teiginiai apie žmogų ir tikrovę yra skirtingi, kai kurie netgi priešingi. Reikia akcentuoti, kad egzistencinio modelio teiginiai apie patiriamų sunkumų priežastis ir problemų įveikimo strategija yra ypač svarbūs socialiniam darbui todėl, kad aprašo šiuolaikinės visuomenės situaciją, jai aktualius gyvenimo prasmės pametimo ir susvetimėjimo aspektus. Tai yra kertiniai, pamatiniai egzistencinio modelio principai. Bet ar jie nebus pamesti, jeigu į egzistencinį modelį bus integruoti kitų dviejų modelių principai? Jeigu kertiniai teoriniai teiginiai bus pakeisti, egzistencinis modelis tiesiog nustos buvęs egzistenciniu. Tad, svarstant integracijos galimybes, reikia įvertinti: 1) ar reikalinga integracija apskritai, ką jį suteiktų egzistenciniam modeliui?, 2) ar įmanoma, ar reikia laukti iš vienos teorijos išspręsti konfliktus ir prieštarungus požiūrius su kitomis teorinėmis perspektyvomis? Svarbu suprasti, kad konfliktai ir prieštaravimai peržengia kiekvienos teorijos pragmatinio pritaikomumo praktikai ribas ir yra lokalizuoti filosofijos ir ontologijos srityje. Tai yra konfliktai tarp įvairių požiūrių į „daiktų esmę“ – žmogaus ir visuomenės prigimtį. Pamatiniai teoriniai prieštaravimai įvairiuose modeliuose lieka nesutaikomi tarpusavyje. Ko gero, filosofinis modelių pagrindas yra tas esminis skirtumas, kuris nulemia kitus modelių nepanašumus: žmogaus sampratą, problemų priežasčių aiškinimą, intervencijos tikslus, pavykusio darbo rezultato traktavimą. Todėl galima teigti, kad bet koks eklektinis modelių derinys, jeigu jis taikomas neapgalvotai, suplakant pamatinius, vienas kitam svetimus filosofinius-teorinius principus, gali būti neadekvatus, nenuoseklus, pats sau prieštaraujantis. Gali kilti pavojus, kad besiremiantis nevykusiu eklektiniu deriniu praktinis darbas, įnešdamas į intervencijos procesą sumaištį, painiavą ir prieštaravimus, pakenks klientui ir pačiam specialistui.

---

<sup>13</sup> L. C. Johnson vadovėlyje „Socialinio darbo praktika“ jų pateikia net dvidešimt vieną (Johnson, 2001).

Tačiau tyrimas atskleidė, kad kai kurios modelių intervencijos technikos – biheavioristinės-kognityvinės ir egzistencinės, taip pat žmonių santykių suvokimo ir analizės per sistemine prizmę būdas, vieni kitiems neprieštarauja ir netgi persidengia tarpusavyje. Reiškia, ne visos teorijos siūlo tik savo originalų požiūrį ir intervencijos priemonių arsenalą, ir visgi galima suderinti nepanašų ir vienas kitam prieštaraujančių modelių *neesminius* (arba daugiau ar mažiau antraeilus, nesiekiančius gilių filosofinių šaknų) principus: kai kurias intervencijos technikas, metodus, tam tikrą santykių ir problemų matymo bei analizės būdą, taisykles.

Kam reikalinga skirtingų modelių integracija? Garsaus psichoterapeuto egzistencialisto I. Yalomo (2005) nuomone, skirtingi klientų poreikiai reiškia skirtingų teorijų panaudojimą siekiant atsakyti į konkrečius poreikius. Egzistencinio socialinio darbo praktikos kontekste tokia I. Yalomo nuomonė galėtų reikšti, kad specialistas, susidurdamas su daugybe kompleksinių, viena su kita susijusių kliento problemų, turėtų įvertinti kiekvienai problemai labiausiai tinkantį ir adekvatų intervencijos metodą, nesvarbu, kokia teoriniai perspektyvai šis priklausytų. Jeigu jo pagalba galima išspręsti kliento sunkumus, jis turi būti panaudotas vardan to žmogaus gerovės (Krill, 1978; Healy, 2005; Yalom, 2005). Tačiau šis principas taip pat reiškia, kad konkretūs intervencijos metodai neturi prieštarauti esminiams, pamatiniams teoriniams teiginiams apie žmogų ir tikrovę, ir, kur yra nuspėjamas tam tikras gilus filosofinis prieštaravimas tarp dviejų teorinių perspektyvų, turėtų būti apribota modelių tarpusavio integracija, siekiant išsaugoti praktinio darbo autentiškumą, nuoseklumą ir logiškumą.

## **10.2. Egzistencinio ir biheavioristinio modelių integracijos apribojimai ir galimybės**

Egzistencinio ir biheavioristinio modelių integracijos apribojimai yra akivaizdūs. Apribojimų pagrindas yra visiškai skirtingi filosofiniai teorijų pagrindimai. Tyrimas atskleidė, kad abudu modeliai yra prieštaraujantys, netgi priešiški vienas kitam aiškinant žmogaus sampratą, patiriamų sunkumų kilmę ir nustatant intervencijos tikslus bei laukiamus rezultatus. Tačiau tyrimas taip pat parodė, kad, kalbant apie intervencijos technikas, o ne apie jų filosofinį-mokslinį pagrindą, yra aišku, kad egzistencinio modelio kontekste yra įmanoma taikyti biheaviorizmo technikas, vien todėl, kad jų poveikis yra įrodytas remiantis žmogaus psichinės veiklos ypatumais. Yra nuomonė, kad biheavioristinio modelio tikslai ir intervencijos metodai yra šiek tiek primityvūs ir redukcionistiniai, tačiau buvo parodyta, kad egzistencinio modelio specialistai savo intervencijoje gali sėkmingai taikyti kai kurias biheavioristines metodikas ir nelaikyti jų primityviomis (Krill, 1978; Thompson, 1992). Kaip taikliai pastebėjo N. Thompson (1992), tai, kad netinkamas elgesys turi tendenciją mažėti, jeigu nėra pastiprinamas, o tinkamas, adaptyvus elgesys – didėti, jeigu yra pastiprinamas, yra visiška tiesa, tai universalus dėsnis, ir galima teigti, kad biheavioristinis elgesio išmokymo ir modifikacijos dėsnis veikia todėl, kad jis negali neveikti,

nes tokie yra žmogaus psichikos ypatumai. Galima daryti išvadą, kad egzistencinio ir bihevioristinio modelių sąlyčio taškas yra tam tikros bihevioristinio modelio intervencijos metodikos, kurios turėtų būti traktuojamos kaip naudingos konkrečioje situacijoje arba atitinkančios tam tikrus *dalinius* intervencijos tikslus, o pati bihevioristinė teorija gali būti suprantama kaip asmeninio ir socialinio gyvenimo pilnatvės *dalinė* tiesa, kuri aiškina vieną aspektą – kaip žmonės išmoksta tam tikro elgesio, kaip ir kodėl jį demonstruoja, ir kaip tas elgesys gali būti modifikuojamas.

### **10.3. Egzistencinio ir sistemų teorijos modelių integracijos galimybės ir apribojimai**

Egzistencinio ir sistemų teorijos modelio integravimo galimybės yra platesnės. Kai kurios sistemų teorijos kategorijos, aprašant sistemą, yra esminės egzistenciniam modeliui, pavyzdžiui, prasmės ir komunikacijos kategorijos. Nors sistemų teorijos naudojama prasmės sąvoka skiriasi nuo egzistencializmo prasmės sąvokos<sup>14</sup> (Wagner, 2006), galima sutikti, kad dirbant su klientu, individualiame intervencijos proceso lygyje, prasmės sąvoka gali reikšti būtent tai, ką apmąsto egzistencialistai: savo gyvenimo prasmės praradimas, jos troškimas, paieška, suradimas ir įgyvendinimas. Taip pat ir su komunikacijos kategorija – sistemų teorijos teiginį (paskolintą iš komunikacijos teorijos), kad „neįmanoma nekomunikuoti“ (Wagner, 2003), egzistencinis modelis ontologizuoja, pakelia į abstraktų žmogiškosios būties-pasaulyje lygį ir suriša su prasmės sąvoka. Teorinėje šio darbo dalyje buvo kalbėta apie egzistencializmo aprašomą žmogaus kaip siekiančio prasmingų santykių su kitais žmonėmis gyvenimą, todėl prasmės ir komunikacijos kategorijos yra egzistencinio ir sistemų teorijos modelių sąlyčio taškas.

Kaip pavyzdį, galima pateikti D. Krillo (1978) nuomonę apie egzistencinio ir sistemų teorijos modelių integraciją. Sisteminis požiūris D. Krillo dviejų modelių integracijos idėjoje (sisteminis mąstymas egzistencializme arba egzistencinis mąstymas sistemų teorijoje) pasireiškia suvokime apie žmonių kaip gyvų sistemų interakcijos tarpusavio priklausomybę. Todėl individualus darbas įsisąmoninant savo patyrimą ir ieškant gyvenimo prasmės neįtraukiant į procesą kliento sistemos – reikšmingųjų kitų žmonių, gali vesti link užsidarymo savyje, perdėto susirūpinimo savo vidiniu pasauliu atsiribojant nuo aplinkos, perdėto filosofavimo ir intelektualizavimo, kuo ir buvo kaltinamas egzistencinis modelis. Sisteminis požiūris egzistenciniame modelyje pavaizduoja tokią gyvenimo tėkmę, kokia ji yra patiriama

---

<sup>14</sup> Sistemų teorijoje prasmė yra suvokiama kaip komunikacijos proceso galimybė ir pagrindas. Savo ruožtu komunikacija, besiremianti prasme, toliau kuria prasmę ir taip išlaiko sistemą gyvą ir funkcionuojančią. Kol yra komunikacija, yra prasmė. Kol yra prasmė, išsilaiko ir pati sistema. Toks prasmės suvokimas nieko negali pasakyti apie konkretaus žmogaus išgyvenamą kasdienybės beprasmybę ir apie jo egzistencijos prasmę – dėl ko jis gyvena. Šita prasmės kategorija yra egzistencializmo svarstymų objektas ir egzistencinio socialinio darbo modelio intervencijos tikslas.

komunikuojančio žmogaus. Tai iš esmės yra egzistencialistų aprašomas gyvenimo, kaip nuolatinės komunikacijos procesas.

Egzistencinio ir sistemų teorijos modelių integracijos ribos liečia gilius mokslinius-teorinius modelių pagrindus. Sistemų teoriją grindžiama struktūriniu funkcionalizmu ir atspindi pozityvistinę mokslinę pakraipą, priešingą egzistencializmo filosofijai. Socialinio darbo modeliuose šis skirtumas atspindi vertybiškai neutralią sistemų teorijos ir vertybiškai šališką egzistencinio modelio pozicijas socialinių ir asmeninių fenomenų aprašyme bei aiškinime. Pavyzdys gali būti sistemų teorijos funkcinis-struktūrinis visuomenės matymas: socialinė sistema yra reguliuojama tam tikrais mechanizmais, kurie yra nustatytos ir priimtos normos, taisyklės ir vertybės, numatančios ir reikalaujančios iš sistemos dalyvių atitinkamo elgesio, netgi mąstymo. Tai yra visuomeninio konsensuso modelis apie susitarimais pagrįstą visuomeninį gyvenimą. Egzistencializmas priešinasi tokiam supratimui apie visuomenę<sup>15</sup>. Visuomenės pagrindas nėra konsensusas, bet priespauda ir konfliktas. Šis aspektas parodo egzistencinio ir sistemų teorijos modelių skirtumus: sistemų teorija yra aprašomoji ir vertybiškai neutrali, egzistencinis modelis – normatyvinis ir vertybiškai šališkas. Kita vertus, galima sutikti, kad šis aspektas nėra labai svarus arba esminis kasdienėje socialinio darbo praktikoje, kadangi ir sistemų teorijos modelis, ir egzistencinis vienodai pabrėžia visuomenėje egzistuojančią nelygybę bei priespaudą, o praktikuojantys specialistai bet kokių atveju, padedami individams, grupėms arba bendruomenėms siekti kokybiško pokyčio gyvenime, stengiasi atstatyti teisingumą ir lygybę.

Taigi egzistencinis modelis iš bihevioristinio gali paskolinti intervencijos metodus ir technikas, kurių efektyvumas yra įrodytas empiriniais tyrimais (remiantis tyrimui atrinktais duomenimis, galima daryti išvadą, kad egzistencinis modelis *jau* yra integravęs į savo teorinę ir praktinę struktūrą bihevioristines intervencijos technikas), o iš sistemų teorijos – visuomeninių struktūrų suvokimo arba matymo bei problemų analizės būdus (sisteminis visuomenės aiškinimas). Kaip rodo tyrimo rezultatai, egzistencinis modelis neapėmia visos gyvenimo situacijų įvairovės ir gali pasiūlyti tik ribotą savo originaliųjų intervencijos technikų skaičių, todėl galima teigti, kad, perėmęs iš kitų dviejų modelių aptartus aspektus, egzistencinis modelis tik laimėtų – patobulintų ir praplėstų savo teorinius rėmus ir praturtintų praktinį socialinio darbo specialistų darbą.

Remiantis tyrimo analize ir aprašytu integracijos galimybės faktu, sekančiame skyriuje pateikiami egzistencinio modelio privalumai, trūkumai ir taikymo praktikoje ribos.

---

<sup>15</sup> Ypač tie egzistencialistai, kurie remiasi konflikto ar nemarksistinėmis teorijomis. Tačiau, kaip buvo pastebėta, šį aspektą pabrėžia ne visi egzistencialistai; taip jų nėra vieningo sutarimo šiuo klausimu. Iš tikrųjų, kai kurie egzistencialistai mąstytojai yra apolitiški, nors visuomeninio gyvenimo absurda ir priespaudą visgi pastebi ir pripažįsta kaip lemiantį susvetimėjimą.

## 11. Egzistencinio modelio taikymo socialinio darbo praktikoje privalumai ir trūkumai

Egzistencinis modelis yra unikalus, originalus ir savarankiškas socialinio darbo modelis, pakankamai atviras kitų dviejų modelių kai kuriems analizės būdams ir intervencijos priemonėms. Galima išskirti tam tikrus egzistencinio modelio privalumus socialiniam darbui. Tačiau integracijos su kitomis teorinėmis perspektyvomis galimybė ir būtinumas įrodo, kad egzistencinis modelis, kaip ir bet koks kitas modelis, išskyrus privalumus, neabejotinai turi ir trūkumų arba apribojimų taikant jį praktiniame darbe.

### 11.1. Egzistencinio modelio privalumai

Egzistencinis socialinio darbo modelis, kaip ir plati egzistencinė paradigma, yra ypatingai aktualus šiuolaikinėms pagalbos profesijoms, kadangi aprašo būtent šiuolaikinėje visuomenėje gyvenančio žmogaus egzistencinių poreikių frustraciją ir gyvenimo prasmės klausimą. Galima išskirti sekančius pagrindinius modelio privalumai socialinio darbo teorijai ir praktikai:

1. asmeninių ir socialinių problemų priežasčių aiškinimas – visaapimantis beprasmybės jausmas ir egzistencinių poreikių nepaisymas;
2. ideologinės-politinės-ekonominės priespaudos pripažinimas ir socialinės neteisybės, nelygybės ir diskriminacijos pabrėžimas;
3. darbas su gyvenimo prasmę praradusiais, patiriančiais tuštumą, bejėgiškumą, egzistencinį nerimą ir baimę klientais;
4. individualus terapinis darbas.

*Asmeninių ir socialinių problemų priežasčių aiškinimas – visaapimantis beprasmybės jausmas ir egzistencinių poreikių nepaisymas.* Kaip vienas didžiausių egzistencinio socialinio darbo modelio privalumų yra asmeninių ir socialinių problemų kilmės šiuolaikinėje visuomenėje aiškinimas. Egzistencinis modelis neapsiriboja vien tik funkcinio problemų priežasčių apibrėžimu, kuris nepaaiškina plačiau, kodėl sutriko socialiniai ryšiai ir žmogus elgiasi neadaptyviai. Remiantis egzistencine paradigma, galima teigti, kad kliento išorinis neadaptyvus elgesys ir sutrikę socialiniai ryšiai gali būti laikomi *antrine* problemų priežastimi.

Žmogaus probleminis elgesys, sutrikę santykiai, netgi materialinės problemos – bet kokios socialinės ar asmeninės problemos, su kuriomis susiduria socialiniai darbuotojai, yra daug gilesnių vidinių dvasinių konfliktų ir neatsakytų arba nuslopintų, išstumtų egzistencinių poreikių *simbolis*. Visų asmeninių ir socialinių problemų, tokių kaip: priklausomybės, konfliktiniai santykiai ir smurtas šeimoje, savižudybės, jaunimo nusikalstamumas bei rizikingas elgesys,

senyvo amžiaus žmonių depresijos, pagrindinė priežastis – užslėpta, giluminė – yra būtent žmogaus dvasinės dimensijos neigimas, nematymas ir neatsakyti egzistenciniai poreikiai. Išorinės problemos išreiškia gilesnius vidinius troškimus ir poreikius, kuriuos galima apibūdinti kaip gyvenimo prasmės, tikslo, dvasingumo arba pilnatvės poreikius.

Iš kitos pusės, reikia pastebėti, kad ne visų problemų priežastis yra gyvenimo prasmės praradimas ir neatsakyti egzistenciniai poreikiai. Yra ir kitokios situacijos. Pavyzdžiui, žmogui tapus neįgaliu, negalima teigti, kad negalia jį ištiko dėl gyvenimo prasmės nesuradimo. Negalia galima būtų traktuoti kaip priežastį, kuri gali išprovokuoti neįgalaus asmens gyvenimo prasmės praradimą, tuštumos jausmą, neviltį ir bejėgiškumą. Taigi šiuo atveju verta išskirti beprasmybės ir tuštumos jausmą ne tik kaip socialinių problemų atsiradimo priežastį, bet kaip *pasekmę*, kuri pasireiškia dėl nutrukusių socialinių, ekonominių, kultūrinių ryšių, prarastų gyvenimo galimybių. Tokiose gyvenimo situacijose prasmės poreikis, anot egzistencialistų, išlieka ir netgi paaštrėja (Франкл, 1990).

Taigi egzistencinis modelis matomas socialines ir asmenines problemas kildina iš nepatenkintų ir neįsisąmonintų egzistencinių poreikių. Taip pat sutinkama, kad egzistencinės problemos gali būti tam tikrų skaudžių gyvenimo įvykių pasekmė. Taip akcentuojama žmogaus dvasinė prigimtis, dvasinė-egzistencinė dimensija, kuri gali suteikti socialiniams darbuotojams gilesnį, išsamesnį, daugiau aprėpiantį savo klientų ir visų žmonių kaip asmenybių suvokimą ir, tuo pačiu, paskatinti gilesnę, ne paviršutinišką pagalbą klientams, neapsiribojant tik išorinėmis elgesio ir santykių problemomis.

***Ideologinės-politinės-ekonominės priespaudos pripažinimas, socialinės neteisybės, nelygybės, diskriminacijos pabrėžimas.*** Egzistencinis modelis neapsiriboja problemų aprašymu nurodant į vien tik egzistencinių poreikių nuslopinimą, bet pateikia savo aiškinimą, kodėl jie yra slopinami – dėl ideologinės-politinės priespaudos, šiuolaikinės visuomenės sudėtingumo, jos reikalavimų prisitaikyti prie ekonominių pirkimo-pardavimo santykių, pasiduoti konformizmo spaudimui pasirinkti neautentiškus, svetimus gyvenimo standartus ir siekius, dėl materialinės gerovės suabsoliutinimo. Išvardyti aspektai sąlygoja socialinės nelygybės, neteisybės atsiradimą visuomenėje ir nulemia diskriminacinį požiūrį į tam tikras gyventojų grupes, pavyzdžiui, neįgaliuosius, skurdžiai gyvenančius žmones, benamius. Egzistencinis modelis, akcentuodamas neteisybę ir nelygybę, pabrėžia, kad socialinis darbas, būdamas politine veikla, turi daryti įtaką politikų sprendimams socialiniams darbuotojams tiesiogiai dalyvaujant politinėje veikloje arba per socialinių organizacijų pilietinę veiklą.

Aišku, analizuojant ideologines-politines prielaidas tarpusavio santykių nužmoginimui ir egzistencinių poreikių frustracijai, būtina atsižvelgti į konkretų visuomenės istorinį laikotarpį



bei tam tikrą jos raidos stadiją. Šiuolaikinis laikotarpis yra mokslinių-techninių laimėjimų amžius, kuriam būdingi materialistinis požiūris ir beveik išskirtinai ekonominė gerovės charakteristika. Tačiau toks požiūris į gyvenimą sąlygoja neautentiškumą, paviršutiniškumą, netikrumą, žmogaus asmenybės nužmoginimą ir nudvasinimą (Хайдеггер, 1993). Neautentiškas buvimas pasaulyje, nužmoginantys santykiai, sudėtingi reikalavimai atitikti „gero gyvenimo“ standartus ir dėl to atsiradusi egzistencinių poreikių frustracija, egzistencialistų siejami būtent su ideologine-politine-ekonominė pasaulio sąranga ir jos sukulto susvetimėjimo tarp žmonių jausmo.

Be abejo, šiuolaikinėje visuomenėje pripažįstama, kad bet koks žmogus yra vertybė, nepriklausomai nuo savo rasės, įsitikinimų, sveikatos, lyties, materialinės padėties ir t.t. Modernioje demokratinėje visuomenėje negali būti išpažįstama kitaip, tačiau, egzistencinės paradigmos teigimu, šiuolaikinės visuomenės tragedija yra ta, kad tokie vertybiniai principai yra tik regimybė, netgi apgaulė, bet realybė kitokia – ideologinis klimatas įtvirtina daugiau ar mažiau akivaizdžią socialinę-ekonominę priespaudą, diskriminaciją, neautentiškas ir prieštaringas vertybes (Фромм, 1997).

***Darbas su gyvenimo prasmę praradusiais, patiriančiais tuštumą, bejėgiškumą, egzistencinį nerimą ir baimę klientais.*** Socialinio darbuotojo savo kliento situacijos suvokimas ir pastangos ją pakeisti turi būti adekvačios patiriamai problemai. Tai reiškia, nustačius, kad klientas patiria egzistencinių poreikių frustraciją ir dėl to jaučia visaapimančią gyvenimo tuštumos ir beprasmybės jausmą, specialistas turėtų atsiliiepti būtent į šį poreikį. Savo gyvenimo tikslo suradimas ir atsigręžimas į egzistencinę gyvenimo pusę ne tik išspręstų dabartines kliento problemas, bet, kaip tiki egzistencinio modelio teoretikai, padarytų žmogų brandesne, savarankiškesne ir atsakingesne asmenybe, gebančia ramiai ir drąsiai spręsti ateities problemas.

Šiuolaikinis socialinis darbas aprėpia platų ratą žmonių, kurie, patirdami egzistencinių poreikių frustravimą, tampa klientais. Galima išskirti tokias klientų grupes: sergantys priklausomybės nuo narkotikų ar alkoholio, taip pat nepagydomomis ligomis žmonės, pagyvenę žmonės, neįgalieji, socialinės rizikos šeimos – visi tie žmonės, kurie gali skųstis gyvenimo beprasmybe, tuštybe, beviltiškumu, bejėgiškumu prieš gyvenimo grėsmes. Gyvenimo prasmės suradimas ir atsigręžimas į egzistencinę gyvenimo pusę, suteikia žmogui tą pagrindą, ant kurio jis galės toliau statyti savo gyvenimą: kurti prasmingus santykius su artimaisiais, surasti ir dirbti mėgiamą darbą, išmokti nebijoti kasdienybės iššūkių, spręsti vis naujas gyvenimo problemas.

Socialinis darbas, kurio tikslas padėti klientui surasti gyvenimo prasmę yra svarbus tuo, kad teigia santykinę žmogaus nepriklausomybę nuo determinuojančių socialinių ir ekonominių faktorių. Žmogus, negalintis pakeisti savo gyvenimo objektyvių aplinkybių, pavyzdžiui,

negalios, gali ugdyti savyje gebėjimą vertinti kitokius dalykus – netgi tokius, kurių anksčiau nepastebėdavo savyje arba savo aplinkoje. Tokiu būdu, žmogaus gyvenimas įgauna prasmę, kuri arba buvo pamesta, įvykus skaudiems gyvenimo įvykiams, arba iš viso dar nebuvo surasta, kas ir pastūmėjo žmogų link vidinių prieštaravimų, nevilties ir, kaip rezultatas, matomų socialinių problemų. Egzistencinio modelio teigimu, žmogus tarsi „patalpinamas“ į socialinį-politinį-ekonominį kontekstą, kuris gali būti suvoktas ne kaip neįveikiama determinacija, bet kaip suteikiantis galimybę sąmoningai rinktis savo prasmingą egzistenciją.

***Individualus terapinis darbas.*** Šiuolaikinėje visuomenėje daugelis potencialių psichoterapeutų klientų, tokie kaip: pagyvenę žmonės, bedarbiai, turintys priklausomybes asmenys, rizikos jaunimas ir kiti, pagalbos kreipiasi būtent į socialinius darbuotojus (Ševčikova, 2005). Todėl kartais egzistencinį socialinio darbo modelį sunku atskirti nuo egzistencinės psichoterapijos ar egzistencinio psichologinio konsultavimo. Pagrindinis skirtumas tarp psichologų suteikiamo konsultavimo bei psichoterapijos ir psichologinio konsultavimo socialiniame darbe yra socialinio konteksto įtakos asmens individualiems ir socialiniams sunkumams akcentavimas ir aiškinimas. Socialinis darbas, ir egzistencinis modelis taip pat, tradiciškai susieja platų socialinį kontekstą – šalies politinį, ekonominį, kultūrinį, kliento artimesnės aplinkos – su savo klientų socialinėmis problemomis, tuo tarpu psichoterapija savo tiesioginiame darbe su klientais tradiciškai labiau linkusi apsiriboti psichologinėmis asmenybės problemomis.

Kita vertus, šiuolaikinėje Vakarų visuomenėje dėl valstybinės socialinės apsaugos ir aprūpinimo sistemos ribotumo ir socialinių problemų kompleksiskumo, kuris pasireiškia socialinių ir asmenybinių problemų susipynimu ir tarpusavio priežastingumu, socialiniai darbuotojai dažnai yra priversti imtis psichoterapeutų vaidmens (Ševčikova, 2006). Egzistencinio socialinio darbo modelio teoretikai D. Krill (1978) ir N. Thompson (1992) tokiam „psichoterapiniam socialiniam darbui“ neprieštarauja ir įneša į jį egzistencinės filosofijos dalelę – supratimą apie gyvenimo nebūtį, pasireiškiančią dėl neautentiškumo ir gyvenimo prasmės praradimo. Socialinių darbuotojų klientų egzistenciniai sunkumai gali būti įveikti per egzistenciškai orientuotą psichologinį konsultavimą, kurį kaip paslaugą teikia kvalifikuotas socialinis darbuotojas.

## **11.2. Egzistencinio modelio trūkumai ir taikymo ribos**

Neabejotinai, egzistencinis modelis turi ir tam tikrų trūkumų arba taikymo praktikoje apribojimų. Literatūros analizė atskleidė, kad šis modelis laimėtų jeigu integruotų sisteminį visuomenės aiškinimą, ir kad jis jau yra integravęs kai kurias bihevioristines elgesio pokyčio technikas, o vien tai leidžia suprasti, kad jis iš tikrųjų yra kiek ribotas. Be aptartų aspektų, galima išskirti

sekančius pagrindinius egzistencinio modelio trūkumus ir apribojimus taikant jį socialinio darbo praktikoje:

1. modelio taikymo apribojimai klientui esant kritinėje, reikalaujančioje neatidėliotino sprendimo ir greitos pagalbos situacijoje;
2. klientui turint ribotus introspekcijos ir refleksijos gebėjimus;
3. dirbant su bendruomene, o ne individualiai arba grupėse;
4. specialaus teorinio ir praktinio pasiruošimo būtinybė;
5. egzistencinio modelio ypatingi ir netgi kategoriški reikalavimai specialisto asmenybei.

***Modelio taikymo apribojimai klientui esant kritinėje, reikalaujančioje neatidėliotino sprendimo ir greitos pagalbos situacijoje.*** Atvejuose, kai kliento situacija reikalauja greito ir neatidėliotino įsikišimo, egzistencinio modelio taikymo apribojimai yra akivaizdūs. Nei vienas, ko gero, specialistas nepradės vertinti ir spręsti, koks yra jo kliento santykis su vidiniais egzistenciniais poreikiais ir ar jo gyvenime yra prasmė tada, kai žmogus patiria krizę dėl išskirtinio finansinio nepritekliaus ar prievartos ir smurto pavojaus. Tokios kraštutinės klientų situacijos gali grėsti jų sveikatai, netgi gyvybei. Tokiu metu dvasinis gyvenimas ir egzistenciniai poreikiai užmirštami, atrodo nereikalingi ir netgi gali būti traktuojami kaip savotiška prabanga, kurią sau leidžia tik daugiau ar mažiau apsirūpinę maistu, pastoge ir saugiai gyvenantys žmonės.

Tik išsprendus tokias kritines ir grėsmingas situacijas bei užtikrinus saugumą ir pragyvenimo galimybę, specialistas gali įvertinti egzistencinio darbo modelio reikalingumą konkrečiam klientui. Taigi galima daryti išvadą, kad egzistencinis modelis socialiniame darbe iš tikrųjų neapėmia visų problemų, su kuriomis susiduria klientai įvairiose gyvenimo situacijose ir nesiūlo efektyvių intervencijos metodų, kurie tiktų visoms situacijoms. Grėsmingų krizių akivaizdoje, kai netenkama saugumo, maisto ir pastogės, egzistencinis modelis su savo gyvenimo prasmės ir dvasinių poreikių tenkinimo svarba atrodo bejėgiškas ir nereikalingas.

***Klientui turint ribotus introspekcijos ir refleksijos gebėjimus.*** Savo gyvenimo patirties apmąstymas, kančios prasmės suvokimas, gyvenimo prasmės paieškos ir kitos egzistencinės buvimo-pasaulyje kategorijos reikalauja iš žmogaus tam tikrų protinių gebėjimų ir pakankamai išvystyto emocinio intelekto. Atrodo, kad klientas, su kuriuo dirbama pagal egzistencinį modelį, turi būti tarsi paruoštas tam, kad sugebėtų giliai mąstyti ir jausti bei turėtų turtingą žodyną, kad reflektuotų savo patyrimą. Tokie gebėjimai įgyjami tik specialaus lavinimo dėka. Tačiau akivaizdu, kad dauguma socialinio darbo klientų nėra iš anksto pasiruošę introspekcijos ir refleksijos seansams, be to, kai kurie iš jų, pavyzdžiui, sutrikusio intelekto žmonės, smegenų pažeidimo (demencijos) liga sergantys seni žmonės, dėl atitinkamų smegenų organinių sutrikimų niekada nepajėgs išvystyti pakankamus intelekto sugebėjimus.

*Dirbant su bendruomene, o ne individualiai arba grupėse.* Po periodo, orientuoto į individualią ir grupinę terapiją, šiuolaikinis socialinis darbas akcentuoja bendruomeninio darbo metodo svarbą. Tyrimas atskleidė, kad egzistencinio modelio šalininkai neigia jo kaip siaurai individualiai orientuoto modelio įvaizdį. Egzistencinis modelis pabrėžia, kad šiuolaikinėje dehumanizuotoje visuomenėje žmonių tarpusavio santykiai yra traktuojami kaip serijos, fragmentai arba Aš-Tai santykiai (Buber, 1998). Socialiniam darbui tokia santykių klasifikacija svarbi tuo, kad paaiškina solidarumo stoką visuomenėje ir numato bendruomeninio darbo būtinumą. Bendruomeniškumas nėra iš anksto duotas žmonių tarpusavio solidarumo, priklausomumo ir tarpusavio palaikymo jausmas. Jis turi būti kryptingai vystomas. Palaipsniui kiekvieno žmogaus sąmoningų pastangų dėka veiklos serijiškumas perauga į solidarumą.

Tačiau pagrindinė egzistencinio modelio intervencijos technika – buvimas-kartu-su-klientu – yra iš esmės individualus (arba grupinis) egzistencinis psichologinis konsultavimas, ir dėl to egzistencinio modelio taikymo sfera apsiriboja individualiu ir grupiniu darbu. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, kad toks principas – bendruomeninių ir sociopolitinių pokyčių inicijavimas pradedant nuo savo artimiausios aplinkos ir bendruomenės, niekuo nesiskiria nuo sistemų teorijos modelio aprašyto mikro lygmens pakeitimo. Egzistencialistai nemato kitokių politinių ir ekonominių problemų sprendimo būdų kaip tik „pradėti nuo savęs“: kliento įgalinimo keisti savo gyvenimą, savo artimiausios aplinkos gyvenimą – šeimos, draugų, paskui ir didesnės bendruomenės – gyvenamojo rajono, kaimo, religinės ar profesinės bendruomenės, neįgaliųjų ir panašiai.

Kokios yra egzistencinio modelio galimybės būti pritaikytam dirbant su bendruomene? Manoma, kad bendruomeninis darbas iš egzistencinio modelio gali pritaikyti bendrus egzistencializmo filosofijos teiginius apie asmens apsisprendimo laisvę ir atsakomybę (Ševčikova, 2005; Godvadas, 2006): remiantis plačiomis egzistencinės paradigmos idėjomis, bendruomenė yra skatinama nepriklausomai, savarankiškai veiklai ir savo problemų sprendimui; bendruomenės procesai turi būti nagrinėjami remiantis jos narių subjektyviais įsivaizdavimais apie savo bendruomenę bei save pačius, taip pat bendruomenėje dirbančių socialinių darbuotojų subjektyviu patyrimu.

Reikia konstatuoti, kad egzistencinis modelis yra labiau individualiai orientuotas (į siaurą, turinčių pakankamą protinį ir emocinį intelektą klientų ratą) negu numatantis konkrečius bendruomeninio darbo būdus; jo bendruomeninio darbo koncepcija, nežiūrint egzistencializmo iškeliamos žmogaus būties bendruomeniškumo idėjos, yra nepakankamai išvystyta.

*Specialaus teorinio ir praktinio pasiruošimo būtinybė.* Egzistencializmo teorinių teiginių ir egzistencinio modelio intervencijos metodų analizė rodo, kad šis socialinio darbo

modelis reikalauja daug papildomų teorinių žinių ir praktinių įgūdžių. Egzistencializmo filosofija turi savo specifinę terminologiją ir labai savotišką dėstymo būdą (Ялом, 1999), o egzistencinis psichologinis konsultavimas yra atskira psichoterapijos šaka, kuri studijuojama turint atitinkamą magistro pakopos išsilavinimą. Socialinis darbuotojas, susidomėjęs egzistenciniu socialinio darbo modeliu ir norėdamas jį taikyti praktikoje, turėtų įgyti papildomų teorinių žinių ir praktinių įgūdžių. Tačiau kur ir kaip to išmokti? Akivaizdu, kad socialinis darbuotojas turėtų investuoti lėšas ir laiką į papildomus mokymus, kad ateityje galėtų tapti egzistencinio modelio specialistu ir profesionaliai taikyti jį savo praktikoje<sup>16</sup>.

*Egzistencinio modelio ypatingi ir netgi kategoriški reikalavimai specialisto asmenybei.* Jau buvo analizuojama, kad egzistencinis modelis iškelia griežtus reikalavimus specialistui taikyti egzistencializmo idėjas ir principus asmeniniame gyvenime, kas gali būti apibūdinta kaip reikalavimas tapti egzistencialistu. Ko gero, tokia modelio pozicija yra teisinga, tačiau, iš kitos pusės, šie reikalavimai yra ginčytini, nes visgi lieka neaišku, *kaip tai įmanoma* – tapti egzistencialistu? Nuo ko tai priklauso? Kokios gyvenimo situacijos gali paskatinti žmogų, socialinį darbuotoją ne tik susidomėti egzistencine filosofija, bet ir įgyvendinti jos principus savo asmeniniame gyvenime ir darbe (juo labiau, kad ji nėra „optimistinis“ požiūris į žmogaus būtį). Pagaliau, kur yra ta riba, kada galima sakyti, kad žmogus jau yra tapęs egzistencialistu? Aišku tik tai, kad šios pozicijos iš specialisto negalima reikalauti, taip pat, kaip negalima jos išmokti universitete pagal dėstomas programas. Ši pozicija yra visiškai asmeniška, subjektyvi ir unikali asmenybės pasaulėžiūra, kiekvieno žmogaus pasirinktas savo gyvenimo kelias ir apsisprendimas. Todėl D. Krillo (1978) pastebėjimas, kad socialinis darbuotojas dirba pagal egzistencinį modelį vien todėl, kad jis jau iš anksto yra egzistencialistas, tapo juo dar prieš pradėdamas dirbti, yra teisingas ir, ko gero, tai atrodo vienintelė įmanoma galimybė sąmoningai taikyti *visus* egzistencinio modelio principus ir reikalavimus.

### **11.3. Teorijos ir praktikos sąryšis: specialisto asmenybė**

Pabaigoje vėl sugrįžti prie klausimo apie teorijos ir praktikos sąryšį socialiniame darbe, iškelto įvadinėje šio darbo dalyje. Kaip buvo pastebėta, dažnai ryšys tarp teorijos ir praktikos yra sumenkinamas arba netgi neigiamas. Manoma, kad praktikuojantys socialiniai darbuotojai savo darbe nesilaiko teorinių žinių todėl, kad teorija neatitinka gyvenimo situacijų ir gali išaiškinti situacijų įvairovę tik iš dalies, nepilnai. Nėra abejonių, kad teorijos negali aprėpti visos tikrovės, tačiau ar vėl nuolat pabrėžti teorijų ribotumą? N. Thompson (1992) nuomone, galima

---

<sup>16</sup> Kita vertus, bet koks kitas specifinis socialinio darbo modelis, norint jį taikyti praktikoje, taip pat reikalauja papildomo apmokymo, nes nei vienas iš modelių nėra nuodugniai dėstomas universitetuose kaip vienintelis arba pats geriausias praktiniame darbe.

apgailstauti tą faktą, kad šiuolaikiniame socialiniame darbe egzistuoja teorijos ir praktikos poliarizacijos tendencijos. Ir dar daugiau – jeigu specialistai pabrėžia, kad jie nesilaiko jokių teorijų, tuomet kaip jie gali save vadinti specialistais? Todėl, svarstant apie teorijos ir praktikos ryšį, reikėtų įvertinti egzistencinio modelio galimybę būti pritaikytu praktinėje veikloje sąmoningai, apgalvotai ir tikslingai.

Be abejonės, visada išlieka pavojus, kad tiesmukiškas teorijų – bet kokių, naudojimas gali pakenkti klientui. Visą daugialypę realybę teorijos įkelia į tam tikrus rėmus, apriboja ir supaprastina žmogaus elgesį, netgi egzistencializmas, todėl kad visada iš gyvenimo situacijų kintamųjų begalybės išsirenka ir aprašo tik ribotą jų kiekį. Galima teigti, kad nėra (ir negali būti) nei vienos išbaigtos teorijos, kuri gebėtų paaiškinti visą žmogaus elgesio ir gyvenimo situacijų įvairovę bei parinkti pačius objektyviausius ir efektyviausius intervencijos metodus (Krill, 1978; Walsh, 2006). Tačiau teorijų atskyrimas nuo praktikos gali sąlygoti socialinio darbo kaip profesijos nuvertinimą ir suvedimą į „bendrą nuovoką“ arba „intuiciją“. Nei bendra nuovoka, nei intuicija negali suteikti socialinio darbo specialistams žinių apie asmenybės funkcionavimą sudėtingomis šiuolaikinės visuomenės socialinėmis, ekonominėmis, kultūrinėmis, politinėmis ir ideologinėmis sąlygomis.

Būtina konstatuoti, kad bet kokios teorijos sąryšis su praktiniu darbu yra nevienalytis, priklausantis nuo daugelio veiksnių: nuo specialisto tikėjimo teorijos efektyvumu, sąlyginiu teorijos paprastumu, aiškių intervencijos metodų ir technikų, sutapimo su asmenine socialinio darbuotojo pasaulėžiūra, įsitikinimais, vertybėmis, įpročiais, netgi nuo kolegų – komandos dalyvių naudojamos teorinės perspektyvos (Walsh, 2006). Visgi didesnę svorį santykyje praktika-teorija užima asmeninė specialisto pasaulėžiūra. Ko gero, bet koks praktikoje naudojamas modelis, ypač egzistencinis, turi sąryšį (negali neturėti) su darbuotojo asmeninėmis vertybėmis ir pasaulėžiūra.

Pripažįstama, kad pagalbos proceso intervencijos efektyvumas ir darbo rezultatas priklauso veikiau ne nuo praktikoje naudojamos teorijos, o nuo specialisto ir kliento tarpusavio santykių kokybės. (Нельсон-Джоунс, 2000). O tai ir reiškia, kad profesionalumas didžiaja dalimi priklauso nuo specialisto asmenybės – jo ypatingos gyvenimo pozicijos ir gebėjimo sukurti pagalbos santykius ir atsilipti į kliento autentiško, emociškai šilto, draugiško ir paremiančio bendravimo poreikį. Tokie santykiai yra atsvara visuomenėje vyraujančiam susvetimėjimui ir iš tikrųjų gali būti solidus, netgi pakankamas kliento gyvenimo pokyčių pagrindas. Šitą faktą ypač verta pabrėžti kalbant apie egzistencinio modelio sąmoningą ir tikslingą pritaikymą praktikai, nes būtent egzistencinis modelis išsiskiria savo ypatingais ir griežtais reikalavimais specialistui sukurti unikalius pagalbos santykius su klientu, o tokius santykius neįmanoma sukurti jeigu specialistas savo asmeniniame vidiniame gyvenime laikysis

priešingų egzistenciniams principų. Tai bus tarsi apgaulė, neautentiška, netikra gyvenimo pozicija ir visišką, tačiau sunkiai įmanomą asmeninio gyvenimo ir darbo atskyrimą.

Specialistas renkasi konkretų modelį todėl, kad savo viduje pritaria jo principams ir aiškinimams. Tad galima daryti išvadą, kad teorijos turi tendenciją virsti specialisto pasaulėžiūros dalimi. Kai įvyksta teorijos ir pasaulėžiūros suliejimas, pats specialistas kartais negali pasakyti, kokia teorija jis naudoja savo praktikoje. Jis tiesiog žino ir jaučia, kad veikia „teisinga kryptimi“, nors nebūtinai taip, kaip buvo išmokytas. Praktinė veikla atspindi ne vien tik profesinius, bet ir asmeninius specialisto įsitikinimus. Gal būt būtent dėl šios priežasties specialistai sako, kad nesiremia savo praktiniame darbe jokia teorija? Kita vertus, galima pasakyti ir priešingai: socialinis darbuotojas, norėdamas savo asmeniniame gyvenime remtis egzistencializmo principais ir vertybėmis (reiškia – tapti egzistencialistu), turi ypač gerai išmanyti visą egzistencinę paradigmą – egzistencinę filosofiją, egzistencinę psichoterapiją ir egzistencinį socialinio darbo modelį. Gal būt toks specialistas visada pabrėžtų, kad kasdienėje praktikoje sąmoningai remiasi egzistenciniu modeliu.

Taip pat galima svarstyti, kad specialistai neišskiria savo praktikoje konkrečios teorijos todėl, kad, siekdami išspręsti sudėtingas ir daugialypes klientų problemas, remiasi eklektiška daugelio teorijų samplaika. Socialinio darbo specifika reikalauja kelių modelių arba teorinių perspektyvų integracijos, kadangi kiekviena iš jų sugeba aprėpti tik ribotą gyvenimo situacijų kiekį. Ko gero, tokia įvairių modelių integracija gali būti laikoma neabejotina socialinio darbo kaip taikomojo mokslo ir praktinės veiklos stiprybe. Tokiu atveju reikia konstatuoti, kad savo kasdienėje praktikoje socialinis darbuotojas egzistencialistas remsis egzistenciniu modeliu tik dalinai, integruodamas į savo darbą skirtingų teorijų perspektyvas, kurių kiekis arba svoris „gryname“ egzistenciniame modelyje priklausytų nuo kliento situacijos ir poreikių.

**Apibendrinimas.** Įvertinus egzistencinio modelio taikymo privalumus ir trūkumus, galima matyti, kad egzistencinis modelis, dėl jo riboto gebėjimo aprėpti krizės atvejus, orientacijos labiau į individualų darbą (be to, su gebančiais reflektuoti savo patyrimą klientais) ir didelių reikalavimų specialistui, gali patirti nuvertinimo ir atmetimo grėsmę. Egzistencinio modelio taikymas gali būti priimamas kaip nereikalinga prabanga ieškant gyvenimo prasmės ir kaip indiferentiška pozicija bendruomeninių problemų ir potencialių bendruomenės galimybių atžvilgiu. Dėl to kertiniai egzistenciniai intervencijos tikslai tokie kaip: kančios priėmimas, gyvenimo patyrimo apmąstymas ir prasmės paieška, gali būti vertinami kaip pasyvumas, silpnumas, bejėgiškumas, savižudybė, tuščia paguoda, nepavykęs ir pralaimėjęs pagalbos procesas, „gryna abstrakcija“ be nuorodos į konkrečius intervencijos metodus.

Esant egzistencinio modelio nuvertinimo galimybei, būtina akcentuoti jo svarbą ir aktualumą šiuolaikinio socialinio darbo praktikai. Iš tikrųjų, egzistencinis modelis kalba apie šiuolaikinės visuomenės būseną ir siūlo tokį pagrindinį pagalbos intervencijos tikslą, kuris siekia išspęsti esmines, pamatines kenčiančių žmonių problemas. Tai yra neabejotina egzistencinio modelio stiprybė. Todėl galima daryti išvadą, kad tiek gyvenimo prasmės pametimas kaip socialinių ir asmeninių priežasčių pagrindo aiškinimas, tiek ideologinės-politinės-ekonominės spaudos akcentavimas, tiek darbas su klientais ieškant jų gyvenimo prasmės ir skatinant atsigręžti į egzistencinių poreikių šauksmą, gali būti traktuojami kaip 1) *universalūs* bendros socialinio darbo praktikos (neiškiriant jokių specifinių modelių) principai arba 2) integruoti į kitus modelius, besiskiriančius nuo egzistencinio, *komponentai*, kurių pagrindu gali būti konstruojamas socialinio darbo pagalbos procesas.

Taip pat galima svarstyti, kas žmogaus (kliento) gyvenime gali būti svarbiau už prasmę, dvasingumą ir aukščiausias vertybes? Ar materialinių-socialinių klientų gyvenimo sąlygų pagerinimas galėtų atsverti gyvenimo prasmės suradimą? Šiandieninės Lietuvos realijos leidžia kelti visiškai pagrįstą prielaidą, kad socialinio darbo klientai vargu ar gali tikėtis iš socialinės apsaugos ir aprūpinimo sistemos daugiau negu tik minimalios pagalbos, minimalių poreikių patenkinimo, todėl dvasinės vertybės ir egzistencinių poreikių įsisąmoninimas iš tikrųjų gali užimti išskirtinai svarbią vietą žmonių gyvenime, tapdami vieninteliu ir tvirčiausiu stiprybės, paguodos ir ramybės šaltiniu.

Specialistai gali svarstyti – ar egzistencinių poreikių įsisąmoninimas gali būti laikomas tikru pokyčiu kliento gyvenime, ar tai nebūtų kliento apgaulė? Spręsti, koks turi būti pagalbos proceso tikslas ir kaip jį siekti, o rezultate – koks bus tolimesnis gyvenimas ir ateitis, pasibaigus pagalbos procesui, gali pats klientas, socialinis darbuotojas jam tik padeda, siūlydamas savo problemų sprendimo ir viso gyvenimo viziją.

## IŠVADOS

1. Duomenų analizė atskleidė, kad egzistencinis modelis yra unikalus ir nepanašus, besiskiriantis nuo biheavioristinio ir sistemų teorijos modelių. Esminis skirtumas yra egzistencinio modelio filosofinis-teorinis pagrindas, kuris yra egzistencializmo filosofija ir iš jo kylantys kiti skirtumai: žmogaus sampratą, kliento bruožai, esminės problemų priežastys, intervencijos tikslas, pokyčio kliento gyvenime traktavimas.

2. Egzistencinį modelį praturtintų ir patobulintų taikomumą praktikoje galimybė integruoti į jo teorinius ir praktikos rėmus tam tikrus, gilių filosofinių šaknų nesiekiančius (arba neesminius) kitų dviejų modelių principus: biheavioristines intervencijos technikas ir metodus bei sistemų



teorijos siūlomą visuomeninių reiškinių traktavimą per sisteminę interakcijos prizmę. Tokią kelių modelių integracijos galimybę galima laikyti socialinio darbo stiprybe ir privalumu, nes ji leidžia efektyviau spręsti daugialypes klientų problemas.

3. Pagrindiniai egzistencinio modelio privalumai (integravus kitų modelių principus ar ne) taikant jį socialinio darbo praktikoje yra: 1) asmeninių ir socialinių problemų priežasčių šiuolaikinėje visuomenėje aiškinimas, 2) ideologinės-politinės-ekonominės priespaudos pripažinimas ir nelygybės, neteisybės bei diskriminacijos akcentavimas, 3) darbas su gyvenimo prasme praradusiais ir dėl to kenčiančiais žmonėmis, 4) individualus terapinis darbas.

4. Pagrindiniai egzistencinio modelio trūkumai ir taikymo apribojimai yra: 1) negebėjimas aprėpti visų, ypač krizės atvejų ir pasiūlyti efektyvius intervencijos metodus, 2) ribotos galimybės dirbti su klientais, kurie neturi pakankamų introspekcijos ir refleksijos gebėjimų, ypač su proto negalia turinčiais ir sergančiais senatvės demencija žmonėmis, 3) išvystytos bendruomeninio darbo koncepcijos ir konkrečių intervencijos metodikų neturėjimas, apsiribojimas individualiu ir grupiniu darbu, 4) specifinio teorinių žinių įgijimo ir praktinių įgūdžių lavinimo būtinybė, 5) griežti ir kategoriški reikalavimai specialistui kaip asmenybei.

5. Egzistencinis modelis, akcentuodamas egzistencinių principų ir vertybių įgyvendinimą asmeniniame specialisto gyvenime, gali lemti darbe naudojamo modelio ir asmeninės socialinio darbuotojo pasaulėžiūros susiliejamą. Šis teorijos (bet kokios, nebūtinai egzistencializmo) ir pasaulėžiūros susiliejamasis faktas gali ir paaiškinti dažną specialistų „antiteorinę“ poziciją kasdieniame darbe, ir paneigti ją, kadangi socialinis darbuotojas egzistencialistas, norėdamas praktikoje taikyti egzistencinį modelį, turi labai gerai jį išmanyti, kas rezultate sąlygos jo griežtą ir sąmoningą teorinę orientaciją.

6. Remiantis egzistencinio modelio privalumais ir integracijos su kitomis socialinio darbo teorinėmis perspektyvomis galimybe, pagrindinius egzistencinius principus ir teiginius galima traktuoti kaip 1) universalius bendrai socialinio darbo praktikai, 2) integruotus į kitus modelius komponentus, kurių pagrindu bus konstruojamas visas pagalbos procesas.

## **REKOMENDACIJOS**

Tyrimas parodė, kad egzistencinis modelis gali būti aktualus ir naudingas praktiniame specialistų darbe su egzistencinius sunkumus patiriančiais žmonėmis. Todėl galima siūlyti:

1. tirti galimas problemas ir sunkumus, su kuriomis susiduria specialistai, praktikuojantys egzistencinį modelį arba jo dalinius aspektus, savo tiesioginėje darbo praktikoje;

2. tirti socialinio darbo klientų poreikių struktūrą ir hierarchiją, kas leistų efektyviau ir tikslingiau taikyti egzistencinį modelį paradigmos idėjas apie problemų atsiradimo priežastis ir jų įveikimo būdus;

3. rengti būsimus socialinius darbuotojus daugiau dėmesio suteikiant platesniam ir gilesniam egzistencializmo ir egzistencinio socialinio darbo modelio dėstymui, integruojant bendras egzistencializmo idėjas į studijų turinį;

4. tiems studentams, kuriems egzistencinio modelio idėjos atrodys ypač artimi ir įdomūs, sudaryti sąlygas gilintis į jas tam, kad jie galėtų įgyti daugiau žinių egzistencializmo tematika;

5. toliau vystyti ir tobulinti egzistencinio modelio intervencijos metodus bei technikas, jų pritaikomumą konkrečioje praktinėje situacijoje ir bendrą egzistencinio modelio efektyvumą ir veiksmingumą sprendžiant socialinio darbo klientų problemas.

Tokį darbą galima atlikti tiek akademiname teorijų kūrimo ir vertinimo, tiek praktiniame kasdienės veiklos lygmenyse.

## LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Alifanovienė D. Teoriniai socioedukacinės veiklos modeliai. *Socialinis darbas*. MRUNI leidybos centras, Vilnius, 2003, Nr. 2 (4). 41-48 p.
2. Anzenbacher A. Filosofijos įvadas. Katalikų pasaulis, Vilnius, 1992. 343 p.
3. Bender K., Furman R. The social problem of depression: a multi-theoretical analysis. *Journal of Sociology & Social Welfare*, 2003. <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-1093252152.html> [žiūrėta 2008.02.28]
4. Bogdanova N. Egzistencinės paradigmos taikymo socialiniame darbe aktualumas. VU, Socialinio darbo katedra, Vilnius, 2006. Bakalauro darbas. 68 p.
5. Buber M. Aš ir tu. Dialogo principas. Katalikų pasaulis, Vilnius, 1998. 199 p.
6. Davies M. The sociology of social work. Routledge, London, 1994. ix-259 p.
7. Frankl V. E. Žmogus ieško prasmės. Katalikų pasaulis, Vilnius, 1998. 135 p.
8. Girnius J. Heideggerio egzistencinės filosofijos pagrindai. VDU leidykla, Kaunas, 2002. 122 p.
9. Godvadas P. Egzistencinis modelis socialiniame darbe. VDU, Socialinės rūpybos profesinių stidijų centras, Kaunas, 2001. Kursinis darbas. 17 p.
10. Godvadas P. Values in community social work. 2006, [http://www.tissa.net./archive/archive\\_2006\\_abstract/htm](http://www.tissa.net./archive/archive_2006_abstract/htm) [žiūrėta 2006.09.25]
11. Healy K. Social work theories in context: creating framework for practice. Palgrave, Macmillan, Basingstoke, 2005. 238 p.
12. Heraud Brian J. Sociology and social work: perspectives and problems. Pergamon Press, Oxford, 1972. xii-306 p.
13. Horner N., Kindred M. Using existential and humanist theories in social work. Unit workbook. Open learning foundation enterprises Ltd., London, 1996. 57 p.
14. Howe D. An introduction to social work theory: making sense in practice. Ashgate, Aldershot, 2000. vii-182 p.
15. Yalom Irvin D. Terapijos dovana. Alma littera, Vilnius, 2005. 254 p.
16. Jaspers K. Filosofijos įvadas. Pradai, Vilnius, 1998. 254 p.
17. Johnson Louice C. Socialinio darbo praktika: bendrasis požiūris. VU specialiosios psichologijos laboratorija, Vilnius, 2001. 372 p.
18. Krill D. Existential social work. The free press, ew York, 1978. xix-214 p.
19. Leonavičius V., Norkus Z, Tereškinas A. Sociologijos teorijos. VDU leidykla, Kaunas, 2005. 391 p.
20. Lewis C. S. Kančios problema. Katalikų pasaulio leidiniai, Vilnius, 2006. 166 p.

21. Maceina A. Raštai. III tomas. Mintis, Vilnius, 1990. 618 p.
22. Marx K., Engels F. Vokiečių ideologija: naujosios vokiečių filosofijos, atstovaujamos Fojerbacho, B. Bauerio ir Štirnerio, ir vokiečių socializmo, atstovaujamo įvairių jo pranašų, kritika. Mintis, Vilnius, 1974. 511 p.
23. Maslow A. Psichologiniai duomenys ir vertybių problema. Gėrio kontūrai, Vilnius, 1989. 360 p.
24. NASW Social Work Code of Ethics, 1994. <http://www.socialworkers.org/pubs/code/cede/asp> [žiūrėta 2006.01.17]
25. Parker J., Randall P. Using behavioural theories in social work. Unit workbook. Open learning foundation enterprises Ltd., London, 1996. 122 p.
26. Payne M. Modern social work theory. 2d edition. Macmillan press, Basingstoke, 1997. xiv-354 p.
27. Payne M. Modern social work theory. 3d edition. Macmillan press, Basingstoke, 2005. xvii-366 p.
28. Plėšnys A. Vertybių problema socialinėje filosofijoje. VU, Filosofijos katedra, 2005. Paskaitų konspektai
29. Ritzer G. Contemporary sociological theory. McGraw-Hill, New York, 1992. xxv-608 p.
30. Ruegger M., Johns R. Using system theory in social work. Unit workbook. Open learning foundation enterprises Ltd., London, 1996. 82 p.
31. Ševčikova S. The possibility of use of logotherapy in social work. 2005, [http://www.tissa.net/archive/archive\\_2006\\_abstract/htm](http://www.tissa.net/archive/archive_2006_abstract/htm) [žiūrėta 2006.09.20]
32. Ševčikova S. Identity in understanding of logotherapy and existential analysis and its relation to social work. Nepublikuotas rankraštis, 2006. 10 p.
33. Thompson N. Existentialism and social work. Avebury, Aldershot, 1992. ix-201 p.
34. Tillich P. Drąsa būti. Vaga, Vilnius, 1999. 142 p.
35. Timberlake E. M., Farber M.Z., Sabatino Ch. A. The general method of social work practice: McMahan's generalist perspective. 4th edition. Allyn and Bacon, Boston, 2002. xxii-370 p.
36. Valickas G. Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Monografija. Lietuvos teisės akademija, Vilnius, 1997. 217 p.
37. Vitkauskaitė D. Teoriniai socialinio darbo modeliai. Šiaulių universiteto leidykla, Šiauliai, 2001. 35 p.
38. Wagner H. Sistemų teorija ir socialinis darbas / socialinė pedagogika. STEPP. VU specialiosios psichologijos laboratorija, Vilnius, 2003, Nr. 2. 4-32 p.

39. Wagner H. Gyvenimo prasmės ieška istorijos požiūriu. *Acta Pedagogica*. VU leidykla, Vilnius, 2006, 17 tom. 9-17 p.
40. Wagner H. Gyvenimo prasmės ieška istorijos požiūriu. *Acta Pedagogica*. VU leidykla, Vilnius, 2007, 18 tom. 8-23 p.
41. Walsh J. Theories for direct social work practice. Thomson, Belmont, 2006. xix-347 p.
42. Абросимова Е.А. Уязвимость экзистенциальной психологии. 2000. <http://hpsy.ru/public/x016.htm> [žiūrėta 2006.09.19]
43. Мэй Р. Сила и невинность. Издательский дом Смысл, Москва, 2001. 319 p.
44. Нельсон-Джоунс Р. Теория и практика консультирования. Питер, Санкт-Петербург, 2000. 456 p.
45. Роджерс Карл Р. Консультирование и психотерапия. ЭКСМО-Пресс, Москва, 2000. 464 p.
46. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм. Издательство иностранной литературы, Москва, 1953. 42 p.
47. Шанин Т. Социальная работа как культурный феномен современности. *Русский журнал*, 1997. <http://old.rus.ru/journal / inie/97-09-26/shanin.htm> [žiūrėta 2006.10.15]
48. Франкл Виктор Э. Человек в поисках смысла. Издательский дом Прогресс, Москва, 1990. 367 p.
49. Фромм Э. Человек для себя. Иметь или быть. Москва, 1997. 415 p.
50. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. Питер, Санкт-Петербург, 1998. 606 p.
51. Хайдеггер М. Время и бытие. Москва, 1993. 447 p.
52. Ялом Ирвин Д. Экзистенциальная психотерапия. Класс, Москва, 1999. 575 p.